

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK TARİHİ, TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SVETİ STEFAN KİLİSESİ'NİN KENTSEL KORUMA İLKELERİ BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ

BEGÜM KÜBRA NAS AHİ
116823018

İSTANBUL
2022

SVETİ STEFAN KİLİSESİ'NİN KENTSEL KORUMA İLKELERİ BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ

BEGÜM KÜBRA NAS AHİ
116823018

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emrah Altınok (İmza):
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Banu Tomruk (İmza):
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Doç. Dr. Elif Örnek Özden (İmza):
Yıldız Teknik Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 21.09.2022
Toplam Sayfa Sayısı : 82

Anahtar Kelimeler:

- 1) Kentsel Koruma
- 2) Soylulaştırma
- 3) Kentsel Yenileme
- 4) Restorasyon
- 5) Bulgar Kültürü ve Etnisitesi
- 6) Kentsel Göç

Keywords:

- 1) Urban Conversation
- 2) Gentrification
- 3) Urban Renewal
- 4) Restoration
- 5) Bulgarian Culture and Ethnicity
- 6) Urban Migration

İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİL LİSTESİ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
1. GİRİŞ	
1.1 TEZİN AMACI VE KAPSAMI	1
1.2 VARSAYIMLAR	5
1.3 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	7
2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KORUMA VE YENİLEMeye KURAMSAL BAKIŞ	
2.1 DÜNYADA KORUMA VE YENİLEMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	10
2.2 KORUMA VE YENİLEMEDE FARKLI YAKLAŞIMLAR	14
2.3 TÜRKİYE’DE KORUMA VE YENİLEME MEVZUATINDA GÜNCEL SORUNLAR	16
3. BALAT MAHALLESİ BAĞLAMI İÇİNDE SVETİ STEFAN KİLİSESİ VE KENTSEL KORUMA SÜRECİNE İLİŞKİN İNCELEMELER	
3.1. SVETİ STEFAN BULGAR KİLİSESİ VE TARİHİ	24
3.2. TARİHİ YARIMADA VE BALAT’TA YAPISAL DÖNÜŞÜMLER	
3.2.1. TARİHİ YARIMADA’DA NÜFUS HAREKETLERİ	30
3.2.2. İMAR HAREKETLERİ VE KENTSEL YENİLEME MÜDAHALELERİ	32
3.2.3. BALAT’TA KÜLTÜREL DEMOGRAFİK YAPININ ÇÖZÜLMESİ ..	34
3.2.4. BALAT’TA BULGAR CEMAATİ VE SOSYO-MEKANSAL ÖZGÜNLÜKLER	38
3.3. YENİ KENTSEL ALTYAPI UYGULAMALARI: TARİHE “RAĞMEN” DÖNÜŞÜM VE SVETİ STEFAN KİLİSESİ	41

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	49
5. FOTOĞRAF ARŞİVİ	52
KAYNAKÇA	71

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: İstefenaki Bey'in kiliseye dönüştürdüğü Balat'taki konağı	25
Şekil 2: Şahmerdanların	26
Şekil 3: Rusya'nın armağan ettiği döküm çanlar - Sveti Stefan Kilisesi 2022	27
Şekil 4: Kilisenin Viyana'daki ilk kurulumu	28
Şekil 5: Yeniden tasarlanan ikonastasis ve bemaya bakış - Sveti Stefan Kilisesi 2022	29
Şekil 6: İBB Plan Raporu, 2012	31
Şekil 7: Balat Sokakları	37
Şekil 8: Pervitich Haritası, 24 numaralı pafta	39
Şekil 9: Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Kilisesi Vakfı Binası, Şişli	41
Şekil 10: Sveti Stefan Kilisesi'nin açılışı ve 19. yüzyıldaki durumu	42
Şekil 11: Pervitich Haritası ve 2022 Hali Hazır Çalışması Karşılaştırması	43
Şekil 12: Balat Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, 3. Katından bir fotoğraf	45
Şekil 13: Metoh Binası	46
Şekil 14: Metoh Binası girişinden Sveti Sveti Stefan'a bakış	46
Şekil 15: Sveti Stefan Kilisesi	52
Şekil 16: Sveti Stefan Kilisesi'nden denize bakış.....	52
Şekil 17: Sveti Stefan Kilisesi iç mekan detayları.....	53
Şekil 18: Sveti Stefan Kilisesi 1.Kat	54
Şekil 19: Sveti Stefan Kilisesi bodrum kat	55
Şekil 20: Sveti Stefan Kilisesi restorasyon sonrası bodrum katın görüntüsü	56
Şekil 21: Sveti Stefan Kilisesi restorasyon öncesi ve sonrası yapı detayları	56
Şekil 22: Sveti Stefan Kilisesi restorasyon öncesi ve sonrası yapı detayları	57
Şekil 23: Sveti Stefan Kilisesi restorasyon öncesi ve sonrası yapı detayları	57
Şekil 24: Sveti Stefan Kilisesi'nin restorasyonu öncesinden bir görüntü	58
Şekil 25: Sveti Stefan Kilisesi'nin çatısından denize (kuzeydoğu yönüne) bakış	58
Şekil 26: Sveti Stefan Kilisesi'nin çatısından doğu yönüne bakış	59
Şekil 27: Sveti Stefan Kilisesi'nin çatısından güneybatı yönüne bakış ve Balat mahallesi ...	60
Şekil 28: Metoh Binası giriş katı	61
Şekil 29: Metoh Binası'ndaki sergiden, yapının geçmiş yıllarına ait bir kolaj görüntüsü	61
Şekil 30: Metoh Binası giriş katındaki Efrem Karanov'un anılarında geçen mermerle kaplı çeşme	62
Şekil 31: Metoh Binası 1.Katındaki dersliklerden biri	63

Şekil 32: Metoh Binası 2.Katındaki papazlar için özel kullanım alanı	64
Şekil 33a: Metoh Binası 2.Katındaki balkondan Mürselpaşa Caddesine bakış	65
Şekil 33b: Metoh Binası 2.Katındaki balkondan Mürselpaşa Caddesine bakış	66
Şekil 34: Mürselpaşa Caddesi ve Metoh Binası arasındaki kot farkı	67
Şekil 35: Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası - Şişli, İstanbul	68
Şekil 36: Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası iç mekan detayları, giriş kat toplantı salonu	68
Şekil 37: Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası iç mekan detayları, 1.Kat	79
Şekil 38: Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası iç mekan detayları, 2.Kat ibadet alanı	70
Şekil 39: Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Kilisesi (Sveti Stefan Kilisesi için tasarlanan ancak beğenilmediği için kullanılmayan ilk İkonastasis	70

ÖZET

Tarihi Yarımada İstanbul kent tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu alan birçok devlete başkentlik etmiş, birçok kültürü bünyesinde barındırmış, zengin bir mirasa sahiptir. Balat Mahallesi ise bulunduğu konum dolayısıyla Haliç kıyısında bir liman mahallesidir. Mahalle birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır ki bunun bir getirisi olarak bölgede hatırı sayılır anıt yapı ve sivil mimari örnekleri bulunmaktadır. Bu yapılar, içinde buldukları bağlamla iç içe bir anlam ifade etmektedirler. Ancak tarih boyunca yaşanan kentsel, politik ve sosyo-ekonomik gelişmeler nedeniyle bölgede köklü mekânsal ve fiziksel dönüşümler yaşanmıştır. Yapılan müdahalelerin bir bölümü bölgeyi “koruma” adına yapılmış olsa da, yalnızca anıt yapıları ihya etmek ölçüğünde kalmıştır.

Bu tezin amacı, günümüzde Balat Mahallesi’nde bulunan Sveti Stefan Kilisesi’nin kentsel ve mekânsal ölçekte geçirdiği dönüşümleri kayıt altına almak ve güncel kentsel koruma-yenileme uygulamaları hakkında çıkarımlar elde etmektir. Araştırma kapsamında konuyla ilgili literatür taranmış; yerel halk, kilise cemaati, sivil toplum örgütleri ile görüşmeler ve kilise ile yakın çevresinde doğrudan mekansal tespitler yapılmıştır.

Yapılan araştırma ve gözlemler neticesinde kilisenin, Balat sahilinde bulunduğu dokudan koparılmış, yapılan yanlış altyapı çalışmaları ve yaşanan toplumsal olaylar nedeni ile heykelleşmiş bir anıtsal - turistik yapı haline geldiği ortaya konmuştur. Geçmişte cemaatiyle ve bulunduğu bölgeyle kurmuş olduğu ilişkileri bugün oldukça zayıftır. Yapılan altyapı çalışmaları kilisenin kara-deniz bağlantısı, sokak bağlantısı gibi fiziksel bağlantılarını kesintiye uğratmıştır. Tezin son bölümünde, kentsel korumanın yalnızca yapısal ölçekte değil, yapıların içinde bulunduğu kentsel bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiği ve özgün kentsel dokuların bütüncül olarak koruma altına alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: *kentsel koruma, soylulaştırma, kentsel yenileme, restorasyon, Bulgar kültürü ve etnisitesi, kentsel göç.*

ABSTRACT

Historical Peninsula of Istanbul has a very important place in terms of urban history. This area has been the capital of many states, embodied numerous cultures, and has a rich heritage. Balat Neighborhood, on the other hand, was a port district on the shores of the Golden Horn thanks to its location. The neighborhood has hosted various cultures, as a result of which there are many monuments in the region. These structures express a meaning intertwined only with the context in where they are located. However, due to the urban, political and socio-economic developments experienced throughout history, there have been radical spatial transformations in the region. Although some of the interventions were made in the name of "preserving" the region, they remained only in the scale of reviving the monumental structures.

The aim of this thesis is to record the transformations of the Sveti Stefan Church and its immediate environment in the Balat District, and to obtain inferences about the current urban conservation and renewal practices. Within the scope of the research, the literature on the subject was reviewed; in-depth interviews with local people, church community, non-governmental organizations and direct spatial determinations of the church and its immediate surroundings were made.

As a result of the research and observations, it has been revealed that the church has been torn from the fabric on the Balat coast and turned into a sculptured touristic structure due to the wrong urban infrastructural interventions and social events. The connections it previously had with its community and the outlying areas are now severely weak. The church's physical links, such as the street connection and land-sea linkage, have been disrupted by infrastructure improvements. In the last part of the thesis, it is concluded that urban conservation should be evaluated not only at the structural scale but also within the urban context in which the buildings are located, and that the original urban textures should be taken under protection as a whole.

Key words: urban conversation, gentrification, urban renewal, restoration, Bulgarian culture and ethnicity, urban migration.

1. GİRİŞ

1.1 Tezin amacı ve kapsamı

Tarihi Yarımada, geçmişte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir alandır. Tarihi Yarımada içerisinde yer alan Balat Mahallesi, geçmişte uzun yıllar İstanbul'da ticaretin ve aile yaşamının önemli merkezlerinden biri olarak kalmış ve çok kültürlü yapısıyla çeşitli ırklardan nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Sveti Stefan Kilisesi de bu bölgede bulunan birçok korunmaya değer yapı gibi kendi cemaati ve dünya mirası açısından önemli bir yer edinmiştir; ancak bölgenin zamanla yaşadığı yapısal değişiklikler nedeni ile kilise de, eski kimliğini kaybetmiş ve bulunduğu tarihi dokudan kopuk bir korunacak yapı konumuna gelmiştir.

Tarihi Yarımada'daki kültürel, toplumsal ve tarihsel mirasın yok olmaya başlaması, bu bölgede koruma altına alınması gereken yapı ve dokuların muhafazasında eksiklikler olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Sveti Stefan kilisesinin mimari önemi ile birlikte, toplumsal ve tarihi değerleri incelenecektir. Kilisenin bulunduğu dokunun yapısal değişimi ile birlikte kimliğindeki değişimleri incelemek amaçlanmıştır. Kentsel koruma bağlamında yapılan uygulamalarda anıt yapının korunması kadar bulunduğu çevreyle olan ilişkisinin de araştırılması amaçlanmıştır.

Bölgenin tarihi oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu bölge yüzyıllar boyunca pek çok imparatorluk ve devletin yaşam, ticaret ve kültür merkezi olarak kullanılmıştır. Bu tez çalışması kapsamında, yarımadanın tarihi özellikleri kısaca incelenecek olsa da, özellikle Sveti Stefan Kilisesi'nin bulunduğu Balat bölgesindeki değişime odaklanılacaktır.

Kilisenin bulunduğu bölgede yaşanan Bulgar nüfusunun azalmasını, 1980'li yıllarda yapılan sosyal ve teknik altyapı değişiklikleri (yol, park vs) izlemiştir. Cemaati, Şişli semtine yerleşen kilise, etrafında bulunan yapıların yıkılması ve deniz ile bağlantısının kesilip önüne yol ve tramvay hattının yapılması nedeniyle değişikliklere uğramış ve yalnızlaşmıştır. Tarihi dokusu değişen, bulunduğu mekan ve bağlarla ilişkileri zayıflamış bir korunmaya değer yapı haline gelmiştir. Günümüzde kilisenin etrafı kamusal alana dönüşmüş, park ve yeşil alan olarak kullanıma açılmıştır.

Kilisenin içinde bulunduğu çevrenin geçirdiği dönüşümler yapıyı bağlamından koparmış, adeta heykelleştirmiştir. Bu sebeple yapı, turistik bir objeden farksız bir hal almıştır. Halbuki

19.yüzyıl başlarında mahalle ve cemaatiyle iç içe bir ilişki içerisinde olan kilise, şimdilerde yalnızca turistlerin uğrak yeri olarak hizmet vermektedir.

Kilise ile ilişkili olan Metoh Binası, yapılan yanlış altyapı çalışmalarından ötürü önünden geçen yolun yükseltilmesi ile üç katlı bir bina iken, zemininin yol kotunun altında kalması ile sokak silüetinde iki katlı bir yapı olarak algılanmaktadır. Yapının yol ile bağlantısının bu dönüşümü, sokak ile olan ilişkisini de etkilemiştir. Günümüzde gerçekleşen bu değişikliğin yapıyı ne denli etkilediğini, Hüseyin Mevsim'in düzenlediği "Bulgar Gözüyle İstanbul" isimli kitapta Efrem Karanov'un binanın 19. yüzyıl başlarındaki halini anlattığı şu ifadelerden de çok daha net bir biçimde anlamaktayız;

"Kagir'in sokak kapıları kocamandı, bunlardan mermerle kaplı bir galeriye giriliyordu. Kenarında oturma yerleri olan ön giriş ve Kagir'in ikinci katına çıkan karanlık taş merdiven yanında güzel bir çeşme vardı (Şekil 30). Bu galeride, sokak kapısı önünde olduğu gibi, koyu muhabbete dalınıyordu. Dış kapı önünde oturup sohbet etmek bütün Bulgaristan'da bir gelenektir. (...) Kagir'in kapısı önünde oturmak çok hoştu, çünkü sokaktan her çeşit insan geçiyordu. Salepçiler başta olmak üzere sırtında sepet ve başında tepsilerle satıcılar geçiyorlardı. İçinde hanım dolu koçular, at koşmuş beyzadeler, merkebe binmiş yaşlılar, geniş fistanlı kadın be nalım giymiş kız çocukları geçiyorlardı. Bayrak yerine mendil ve silah gibi omzuna atılmış sopalarla gaydalı bulgarlar da geçiyorlardı. Bunlar sultan çayırlarını biçmeye ve sultan atlatını otlatmaya gidiyorlardı." (Mevsim, 2011)

Günümüzde binanın giriş kapısının zemin kotunun altında kalması nedeniyle sokakla ilişkisi kesilmiş, giriş bölümü çukurda kalmıştır. Binanın önünde bahsedildiği gibi bir oturma alanı yaratılması veya sokaktaki hareketleri izlemek artık mümkün değildir. Metoh Binası geçmişte okul ve lojman olarak kullanılmış olsa da, günümüzde bölge halkının mahalleyi terk etmesi ile birlikte artık ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır.

Tezin amacı bu gibi birçok yönüyle değişime uğrayan kiliseyi, içinde bulunduğu çevreyle beraber inceleyip, yapılan koruma ve yenileme projelerini tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamda değerlendirip, kentsel koruma literatürüne değinerek gözlemler yapmaktır. Tez çalışmaları içerisinde tüm bu söylemler görsel analizlerle sunulacaktır.

Tarihi Yarımada bölgesi, korunması gereken ciddi bir kültürel mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Tarihi yapıları korumak açısından yapıyı, bulunduğu çevre ile birlikte değerlendirmek suretiyle projelendirilmesi fikrinin incelenmesi açısından, tezin önemli bir rolü olacağı ortadadır.

1964’de ‘2. Uluslararası Anıt Korunmasıyla İlgili Mimarlar ve Teknisyenler Kongresi’nde kabul gören Venedik Tüzüğü’nün ilk maddesinde de “yalnız anıtsal yapının değil, yapının içinde bulunduğu tarihi çevrenin de korunması” fikrine yer verilmiştir. Sözünü ettiğimiz tüzüğün 1. maddesinde; “*Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar*”. Aynı şekilde ‘Korumanın Amacı’ bölümünün 6. maddesinde ise; “*Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşulu ile çevresinin bakımını da içine almalıdır*” ifadeleri yer alır.

Bu tez çalışmasında, tarihi yarımada içerisinde Balat Mahallesi’nde bulunan, mimari anlamda bir eşi daha olmayan bu anıtsal yapının, Venedik Tüzüğü’nce de belirlenmiş olan ilkeler çerçevesinde incelenmesi ve bulunduğu çevrenin sahip olduğu kültürel mirasın ortaya konması amaçlanmıştır.

Tez kapsamında, öncelikle bölgedeki yapısal değişimler incelenmiştir. Bölgede, hatta ülke genelinde yaşanan kentsel, sosyo-ekonomik ve politik değişiklikler Balat Mahallesi’nde de hissedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun başkentini Edirne’den İstanbul’a taşıması, 1839 yılında Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile Bulgar halkının İstanbul’a göç hareketlerinin artması, Balat Mahallesi’nin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki çok kültürlü yapısının 19. yüzyıl sonları itibariyle değişmeye başlaması, 1885’de Doğu Rumeli Eyaleti’nin Bulgar Prensiği ile birleşmesi sonucu göç dalgasının tersine dönmesi, 1848 yılında çıkartılan Ebniye Nizamnamesi ile bölgeye yapılan kentsel müdahalelerin artması, Prost’un çalışmalarında Haliç kıyısının sanayi aksı olarak belirlenmesi ve bununla beraber gelen çevre kirliliği ve daha birçok kentsel ve bölgesel dönüşümlerin yaşanması, mahallenin yapısını etkilemiştir (Mevsim, 2011). Bu dönüşümler 20. yüzyılda da devam etmiştir. 1980’li yıllarda yapılan altyapı çalışmalarıyla beraber bölge, fiziksel ve fonksiyonel dönüşüme uğramıştır. Bu uygulamalar göz önünde bulundurularak kentsel koruma kavramını yeniden ele almak tezin önceliklerinden birisidir. Bununla beraber tezin öncelikli olarak cevap arayacağı araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Tarihi Yarımada'yı yapısal dönüşüme zorlayan faktörler nelerdir ve bölgedeki yaşamı nasıl etkilemiştir?
2. Yapı ve çevresindeki değişimlerin/bozulmaların toplumsal ve çevresel bağlamda ne gibi etkileri olmuştur, buna göre Türkiye'de süregelen koruma ve yenileme faaliyetleri Balat'ın sosyo-mekansal yapısı ve kilisenin mimari niteliklerini yaşatmada ne ölçüde başarılı olmuştur?
3. Koruma - Yenileme disiplini açısından bu vak'a çalışmasından ne gibi çıkarımlara ulaşılabilir?

Tüm bu soruların yanıtlarını aramak üzere yapılan literatür araştırması sonrasında bazı temel kaynaklara ulaşılmıştır.

Araştırma konusuna kuramsal ve üst ölçekli yaklaşım için, İclal Dinçer, Zeynep Enlil ve Yiğit Evren'in, korumanın ve yenilemenin tarihini ele alarak, bölgenin önemini ve tarihsel süreçte hangi anlaşmalara konu olduğunu ortaya koydukları çalışmalarından faydalanılmıştır.

- Dinçer, İclal. "Thinking together urban conservation with urban modernization in the process of urban transformation: The possibilities of "historic urban landscape" concept." *ICONARP International Journal of Architecture and Planning* 1.1 (2013): 22-40.
- Dinçer, İclal, Zeynep Enlil, and Yiğit Evren. "İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi." *Megaron* 3.3 (2009).

Bölgede yaşayan yerel halkın hayatlarının ve sosyal yaşamlarının ikincil dereceden kaynaklar üzerinden yapılacak olan okumaları, bölge üzerine söylem geliştirmekte oldukça önemli bir rol oynayacaktır. Aynı şekilde Bulgar Ekzarhlığı Ortodoks Kilisesi Vakfi'ndan üyeler ile yapılacak söyleşiler de bu konuda önemli bir kaynak oluşturacaktır. Konu ile ilgili incelenen metinler şunlardır:

- Kostandov, G.P. (2018). *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*. Kronik Yayınları. İstanbul
- Kuruyazıcı, H., Tapan, M. (2019). *İstanbul'da Fener Semtindeki Sveti Stefan Bulgar Kilisesi Bir Bina Monografisi*, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul
- Macar, E. (2002). *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*. İletişim Yayınları. İstanbul

- Mevsim, H. (2011). *Bulgar Gözüyle İstanbul*. Türk Tarih Kurumu. Ankara

Konunun sosyolojik ve psikolojik bakımdan incelenmesi açısından, Bülent Şen'in yapmış olduğu yerel gözlemler ve araştırmalara yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

- Şen, Bülent. "İstanbul Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış'ya da Mekânsal Toplumsalla Birlikte Düşünmek." *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 5.11-12 (2014).

Konu hukuki açıdan ele alındığında ise, Onur Kaplan'ın yenileme mevzuatını irdelediği çalışmasından faydalanılmıştır.

- Kaplan, Onur. "5366 Sayılı Kanun Kapsamında Yenileme Alanlarında Gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Süreci Üzerine Bir Deneme." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 7.2 (2017): 275-304.

Tezin araştırma konusuyla ilgili literatür incelendiğinde, yere bağlılık (place attachment), yerel kimlik, kent içi sürgün, soylulaştırma (gentrification), tarihi kentsel peyzaj, kentsel yenileme (urban renewal), bütünleşik/bütüncül koruma, yaşayan miras, kent planlaması, alan yönetimi vb. anahtar kelimeler karşımıza çıkmaktadır. Bunların bir bölümüne tez kapsamında değinilmiş olsa da, tezin konusu, kentsel ölçek ve bağlamı ile koruma / yenileme uygulamalarının bütüncüllüğü tartışmaları ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmaların sonuçları da göz önüne alınarak, Balat bölgesi ve Sveti Stefan Kilisesi özelinde toplumsal mekanın dönüşümü, nüfus ve kimlik kaybının boyutları ve sebepleri ve kentsel bağlam tartışmaları teze dahil edilmiştir.

1.2 Varsayımlar

Tezin öncelikli varsayımı tüm bu kentsel ve politik müdahaleler ile bölgenin yalnızca fiziksel değil, yapısal ve toplumsal bir dönüşümden geçtiğidir. Bu dönüşümlerden etkilenen çevre ve yapılar, günümüzde farklı anlamlar ifade etmektedir. Üzerinde çalıştığım Sveti Stefan Kilisesi buna en önemli örneklerden biridir. Yapılacak incelemeler sonucunda tez, bu dönüşümlerin yapıyı ve yapıyla bağlantılı olan çevreyi nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle tezin varsayımları üzerine yapılacak çalışmaların tamamı için ikincil kaynaklara başvurulup, tez varsayımlarının tümü neden-sonuç ilişkileri açısından değerlendirilerek anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Ancak bu tezin test edeceği esas varsayım, Balat Mahallesi'ndeki tüm bu dönüşümlerin hızlanmasında da etkili olan bir faktörün, bugüne kadar süregelen koruma ve

yenileme uygulamalarının yapısal sorunlarıdır. Öyle ki, söz konusu koruma ve yenileme uygulamalarının hassasiyet ve performansı olması gerektiği gibi olsaydı, Balat Mahallesi ve Sveti Stefan Kilisesi özelinde bu tezin tespit ettiği sorunların hiçbirinin bu boyutlara ulaşamayacağını söyleyebilirdik. Ne var ki, bahsettiğimiz dönüşümler, yalnızca Sveti Stefan Kilisesi'ni ve Balat Mahallesi'ni değil, aynı zamanda tüm Tarihi Yarımada'yı etkisi altına almıştır. Tez, Tarihi Yarımada ölçeğindeki bu sorunlara yer yer değinse de, asıl odak noktası Sveti Stefan Kilisesi ve kilisenin içinde bulunduğu Balat Mahallesi üzerinde söylemler geliştirmektedir.

Tarih boyunca tarihi yarımada ve Balat Mahallesi'nde önemli kentsel müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Ancak İstanbul'un ekonomik, sosyal, kültürel merkezlerinin Ümraniye, Küçükçekmece, Pendik, Kartal, Kadıköy, Şişli gibi başka noktalara kayması ile birlikte bölgede ciddi bir nüfus kaybı yaşanmaya başlamıştır. Bununla birlikte bölgedeki konutların ticarethaneye dönüşmesi ve güvenlik algısının bozulması da gece-gündüz nüfus dengesini etkilemeye başlamıştır. Yerel halkın, ekonomik faaliyetlerin zayıflaması ve yer değiştirmesi, İstanbul dışından bölgeye yapılan yoğun göç, bu bölgedeki dönüşümü etkileyen başlıca faktörlerden bazılarıdır. Tüm bunlara bağlı olarak bölgede soylulaştırmanın yaygınlaşması ve turistikleşme, bölgenin mahalli karakterinin olumsuz etkilenmesine ve sonuç olarak konut nüfusunun azalmasına yol açmış; bu da gece nüfusunu ciddi oranda düşürmüştür. Her sokağı turistik gezi alanlarına dönüşen mahalle, eski tarihi sosyal dokusunu yitirmiş, köklü bir değişime uğramıştır. Bununla birlikte gece-gündüz nüfus dengesinin bozulması, bölgede bir "tekinsizlik" algısı oluşturmuştur. Ticari faaliyetlerin yoğun, ancak özellikle konutun sayıca az olduğu bölgelerde bu algı daha çok hakimdir.

Bölge, yüzyıllardır İstanbul'un en önemli konut ve ticari alanlarından biri olması sebebiyle birçok tarihi ve korunmaya değer yapıyı barındırmaktadır. Şehir planlama uygulamaları sırasında çoğu zaman kamulaştırma, peyzaj ve ulaşım aksını düzenleme faaliyetleri kapsamında, en çok etkilenen ve dönüşüme uğrayan yapılar tarihi yapılar olmuştur. Yıpranan varlıkların yenilenerek korunması amacıyla çıkarılan yasanın (5366 sayılı yasa) yönlendiriciliğinde yapılan kentsel yenileme müdahaleleri yalnızca fiziksel boyutta kalmış olup, kentsel çevreyi bağlamından koparmıştır. Bu nedenle dokusundan koparılan yapılar ve yerel halk tarafından terkedilen sokaklar ortaya çıkmış, bölge özgün sosyo-kültürel yapısından uzaklaşmıştır. Yapılan fiziki müdahaleler sonucu bölgedeki koruma anlayışı yalnızca yapı

ölçeğinde kalmış, anıtın içinde bulunduğu bağlamla ilişkisi giderek zayıflamıştır. Bununla beraber kimliğini kaybetmiş caddeler, sokaklar ve yapılar ortaya çıkmıştır.

Yapılan tüm yanlış müdahalelerin sonucu olarak, heykelleştirilmiş bir yapı olarak Sveti Stefan Kilisesi, cemaatinden koparılmış ve yalnızlaştırılmıştır. Kilisenin etrafında bulunan uçsuz bucaksız yeşil alan, gerçekleştirilen altyapı çalışmaları ile inşa edilen yeni ulaşım aksı, kilisenin tam anlamıyla gerçekleşen kimlik dönüşümünde büyük rol oynamıştır. Kara ve deniz bağlantısı kesilen kilise artık yalnızca turistlerin uğrak yeri olarak varlığını sürdürmektedir. Kiliseye bağlı bulunan cemaat ise, Şişli’de bulunan Eksarhlık binasında varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Bu süreç başka önemli değişimlerin de eş zamanlı yaşanmasına sebep olmuştur. Balat Mahallesi’nde boşalan yapılar, soylulaştırma sürecini hızlandırmıştır. Değerini kaybeden alanlar, yapılar, dükkanlar, eski konutlar, yeni işlevleriyle atölyelere, ortak çalışma alanları, üçüncü dalga kahve dükkanları ve sanat galerileri için uygun fiyatlı bir seçenek haline gelmiştir. Turistik faaliyetler ve ziyaretler sebebiyle, bölgede kafeler ve restoranlar fazlasıyla talep görmekte ve sayıları giderek artmaktadır. Eskiden çarşıda yerli halkın işlettiği işletmeler, yerini sanatçıların çalışma alanlarına veya kafelere bırakmıştır.

1.3 Araştırma Yöntemi

Tezin öncelikli hedefi, sözü edilen yapısal dönüşüm sürecinin boyutlarını ortaya koymaktır. Bunun için bu dönüşümü inceleyen tarih yazını taramak gerekmektedir. Bu kaynaklar, bölgeyi tarih boyunca etkileyen sosyo-ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal faktörleri ortaya koymakta ciddi işlev görmüştür. Bu faktörlerin bölge üzerindeki etkilerinin Balat Mahallesi ve kilise çevresine etkilerini yorumlamak bu tez araştırmasının bir parçasıdır.

Bir sonraki aşama, bölgede daha önce yaşamış yerel halk ile yapılacak olan görüşmeler ile bölgenin geçmişteki durumuna dair bilgilerin detaylandırılmasıdır. Yalnızca tarih anlatısı değil, aynı zamanda görsel kaynakların da derlenmesi; bu bilginin pekişmesi ve özgün hale gelmesinde yol gösterici olmuştur. Eski fotoğraflar ve haritaların analiz edilmesi, tezin varsayımlarının test edilmesinde çok etkili olmuştur. Tarihi fotoğrafların yanı sıra, alan çalışması esnasında çekilen güncel fotoğraflar da; karşılaştırmalı bir analiz yapma fırsatı sunmuş ve bu da bölgenin geçirdiği dönüşümü gözlemlenme konusunda büyük fayda sağlamıştır.

Bu bölge için yapılan koruma ve yenileme faaliyetlerinin tamamı tez kapsamında ele alınmıştır. Bunun için ilk olarak “Koruma ve Yenileme Kurulu” kaynakları değerlendirilmiştir. Kuruldan elde edilemeyen kimi veriler için de ilçe belediyesine ulaşılmıştır. Belediye arşivleri, bölgedeki planlama geçmişi, eski imar planları, tez kapsamında değerlendirilen önemli kaynaklardır.

Araştırılan bölgedeki nüfus hareketleri, TÜİK verileri ve Fatih Belediyesi tarafından yayınlanan plan analiz raporlarındaki veriler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Bununla beraber harita okumaları ve kiliseye mensup cemaat üyeleri ile yapılan röportajlar, bölgeyi anlamak ve varsayımları test etme konusunda önemli bir yere sahip olmuştur. Bu veriler, bölgede halen yaşayan veya geçmişte yaşamış kişilerle yüz yüze yapılan mülakatlar, sahadaki tespitler, araştırmalar ve tarihi belgelerle karşılaştırma yapılmak suretiyle bir bütün halinde yorumlanmıştır.

Kimlik kaybı konusunda ise bölgenin konut, ticaret, sosyal ve kültürel potansiyelleri incelenerek, ilgili literatür üzerinden bilgiler derlenmiştir. Nüfus kaybının, kimlik kaybına yol açtığını ve bu iki durumun hızlanmasında asıl ögenin koruma uygulamalarındaki sorunlar olduğu varsayımını destekleyen verilere yer verilmiştir.

Araştırmanın en önemli kaynaklarından biri ise, geçmişte üzerinde çalışılmış bölgenin haritaları olacaktır. Değişimi haritalardan gözlemlerken; kilise cemaatinin günümüzde aktif olan üyeleri ile yapılan ve bölgede geçmişte yaşamış kişilerden alınan bilgilerin incelenmesi de hayli etkili olmuştur. Araştırmanın belli kısımlarında Bulgar Ekzarhlığı Ortodoks Kilisesi Vakfı arşivinden alınan ve bölgenin günümüzde çekilen fotoğrafları kıyaslanmış ve dönüşümler görsel olarak gözlemlenebilmiştir.

Belediye kaynaklarından alınmış olan plan raporu ve bölge üzerinde belli dönemlerde çalışılmış haritalar ile bölgenin fiziksel değişimi gözlemlenmeye çalışılmıştır. Balat Mahallesi’nde yaşamış olan toplulukların veya kişilerin kitapları, hatta Metoh Binası’nda basılmış olan dergilerin incelenmesi vasıtası ile Sveti Stefan Kilisesi ve çevresinin niteliği anlaşılmasına çalışılmıştır. Kilise’nin mimari özelliklerini ve Bulgar halkı için önemini anlamak adına belli kaynaklara başvurulmuştur. En önemli kaynaklardan biri Hasan Kuruyazıcı ve Mete Tapan’ın “Bir Yapı Monografisi: Sveti Stefan Kilisesi” isimli kitabıdır.

“Koruma” ve “yenileme” kavramları üzerine tartışma yürütebilmek için öncelikle bu kavramların anlamları ve ortaya çıkışlarını incelemek gerekmektedir. Bu nedenle tarih boyunca bu kavramların ne ifade ettiği, neden ve hangi ihtiyaçlarla ortaya çıktığını anlamak gerekmektedir. Bu kavramların Balat bölgesi için neden önem arz ettiği ancak bu Şekilde anlam kazanacaktır. Geçmişte hazırlanan tüzük ve mevzuatlar da bu aşamada yol gösterici olacaktır.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KORUMA VE YENİLEMEYE KURAMSAL BAKIş

2.1 Dünyada Koruma ve Yenilemenin Tarihsel Gelişimi

Kentlerin korunmasını ana ilke olarak kabul eden pek çok yaklaşım vardır. Kentlerin yenilenmesi için daha müdahaleci tavırlar benimseyen görüşlerle fikir ayrılıkları sürekli olarak devam etmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında tahrip olan Avrupa kentlerinin yeniden düzenlenmesi sırasında bu konular daha fazla anlam kazanmıştır (Benevolo, 1995, Jokilehto 1999 ve Rodwell, 2007; akt. Dinçer, 2013). Savaşlar kentleri ağır tahribata ve yıkıma uğratmış dolayısıyla konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu noktada iki anlayış gündeme gelmiştir. İlki yıkılan tarihi kent dokusunu koruyarak onarmayı amaçlamıştır. İkincisi ise yeni ve hızlı kent merkezleri inşa etmek olduğunu söyleyebilmekteyiz. Kentlerin koruyarak yenileme kavramı 18. yüzyıl içerisinde gündeme gelmişse de, kapsamlı tartışmalar sonucu “kentsel koruma” kavramı 20. yüzyıl başlarında gelişmeye başlamıştır.

Kentsel koruma kavramı, ilk olarak 1931 yılında “İtalya Eski Eserler ve Restorasyon Kartası”nın (Carta Del Restaura) alanın gelişimine öncülük ettiğini söyleyebiliriz (Ahunbay, 1996). Daha sonrasında 1931 yılında gündeme gelen “Tarihi Alanların Restorasyonu Kartası”nda (The Athens Charter for the restoration of Historical Monuments) İtalyan Restorasyon Kartası’na atıfla, “Tarihi alanların çevrelerinin korunmasına dikkat edilmelidir” prensibi tekrarlanmaktadır (Dinçer, 2013). Bu maddeler doğrultusunda kentlerin koruma kavramları büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan 28 yıl boyunca (1928-1956) devam eden Uluslararası Modern Mimarlık Kongreleri’nde (Congrès International d'Architecture Moderne - CIAM) üzerinde konuşulan ve geliştirilen “modern mimarlık” kavramları kentlerin yeniden yapılandırılmasında en belirleyici etken olmuştur (Dinçer, 2013). II. Dünya Savaşı sırasında tahrip olan; Hollanda’da Rotterdam, İngiltere’de Plymouth, Doğu Almanya’da Dresden gibi birtakım şehirlerin yeniden inşa edilmesi “modern mimarlık” hareketini geliştirmiş, bu yaklaşım savaştan etkilenmemiş olan kentleri de kapsayacak şekilde yaygınlaşmıştır (Rodwell, 2007; akt. Dinçer, 2013). Kent planları bu doğrultuda tekrar düzenlenip, şekillenmişlerdir.

Venedik’te 1964 senesinde düzenlenen Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenleri II. Uluslararası Kongresi’nde (II.nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments) onaylanan Venedik Tüzüğü’nün, koruma anlamında literatüre katkısı önemlidir. Tüzüğün ilk maddesinde bahsi geçen; “*Tarihi Anıt kavramı sadece*

bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan, kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar” şeklindeki düzenleme ve tüzüğün ikinci maddesinde ele alınan anıt eserlerin bir sanat yapıtı olduğu kadar, tarihsel belge olarak da korunması gerektiğini savunan anlayışın geliştirilmesi gerektiği yönündeki ilke (Ahunbay, 1996; akt. Dinçer, 2013), bu kongrede alınan kararların kentsel koruma anlayışı adına atılan en büyük adımlarından biridir.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle, kentlerin yeniden planlanma çalışmalarını başlatmıştır. Düzenli kent içi nüfus artışları ve kent içi yerleşik hayat, kentlerin genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Bununla beraber büyüyen mega kentler, kent sınırlarını da zorlamış ve büyük dönüşümlere yol açmıştır. Bu noktada nüfusu hızla artan kentlerin yeni yerleşim alanları ihtiyacı doğmuştur. Kent sınırları genişledikçe ve nüfus çoğaldıkça, kent merkezlerine olan ilgi artmış ve popülasyon da bu doğrultuda artmıştır. Bununla beraber “kenti çevresiyle birlikte koruma” hareketi daha da yaygınlık kazanmış ve “kentsel yenileme” (urban renewal) kavramı gelişmiştir. Tahribat ve yıkım, Avrupa kentlerinde koruma alanından ziyade yenileme adına da tartışmaları beraberinde getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile birlikte tahrip olan şehirlerde oluşan büyük ölçekli yıkımlar ve bunun yanında yaşanan bir takım değişimler karşısında ‘Ortak Avrupa Mirası’ kavramı ve bu kavramın korunmasının gerekliliği ele alınmıştır. Savaş nedeniyle ciddi derecede tahrip olan Avrupa’yı ortak Avrupa ilkeleri ve mirası çerçevesinde tek bir paydada buluşturmak üzere 1946 yılında ‘Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)’, 1949 yılında ise Avrupa Konseyi kurulmuştur. Bu konseyler 1959 yılında kültür varlıklarının korunması husunda bir takım eğitimler vermek, bilgi merkezi oluşturmak ve uluslararası araştırmaların ortaya çıkarılmasını sağlamak üzere ‘Kültür Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM)’, 1965 yılında ise mevcut kültür varlıklarını korunma başlıklı kuram, yöntem ve bir takım bilimsel tekniklerin geliştirilmesi amacıyla ‘Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) kurulmuştur. Bahsi geçen enternasyonel oluşumlar kuruldukları andan itibaren, tertip ettikleri toplantılar ve bu toplantılarda kabul edilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler, yönergeler ve tavsiye kararları vasıtasıyla korumanın uluslararası gündemini belirlemekle kalmamış; bu alandaki ilke ve standartlarla beraber birtakım, yöntem ve yaklaşımları da göz önüne alarak korumaya yönelik kuram ve eylemlerin ortaya çıkması konusunda etkin ve yönlendirici birer unsur olmuşlardır (Altınöz, 2012).

İngiltere'nin Bath kenti başta olmak üzere, Brüksel ve Paris'te başlayarak gelişimine devam eden bu koruma hareketi 1975 yılında, Europa Nostra'nın öncülüğünde bu yılın Avrupa Mimari Miras yılı olarak ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır (Burtenshaw vd.,1981; akt. Dinçer, 2013). Bu bağlamda Avrupa Konseyi tarafından "Geçmişimiz için Bir Gelecek" sloganı ile kabul edilen ve Amsterdam'da düzenlenen Avrupa Mimari Mirası Kongresi'nde (21-25 Ekim 1975) resmen yayımlanan "Avrupa Mimari Miras Tüzüğü" (European Charter of the Architectural Heritage) (Ahunbay, 1996 ve Delafons, 2005; akt. Dinçer, 2013) şehirlerin korunması ve değişime uğraması açısından ciddi bir rol oynamıştır. Sözü edilen tüzüğün ilk maddesinde de ifade edildiği gibi "Avrupa mimari mirası sadece anıtlardan ibaret değildir, daha basit yapılar ve karakteristik köyler de miras kapsamındadır" hükmü ile korumaya yönelik bakış açısının, tek yapı ve anıt eserler meydana getirdiğini de göstermektedir. Mimari mirasın sosyo-ekonomik ve kültürel birer sermaye olduğu gerçeğini kabul eden ve bu unsurlardan herhangi birinin yok edilmesi halinde insanlığın fakirleşeceğinin benimsenmiş olduğu Tüzük, koruma fikrinin fiziki boyutunun ötesindeki boyutlara da ilk kez dikkat çekiyor olması ile de önem arz etmektedir (Dinçer, 2013).

Bu açıdan konuya yaklaştığımızda ise korunmaya değer yapıların fiziksel varlıklarından öte, çevre ile olan ilişkilerinin ne derece önem arz ettiğini anlayabiliriz. Yapıların içinde buldukları bağlamın ve sosyal çevrenin özelliklerini taşıdığını, hatta çoğu zaman bu faktörlerin etkisi altında olduklarını unutmamak gerekir. Bu nedenle bu mirası gelecek nesillere aktarırken, fiziksel varlıklarından öte, buldukları dönemi anlamak adına çevreyi ve bağlamı korumak oldukça önemli bir hal almaktadır. Sosyal çevresinden koparılmış ve bulunduğu bağlamla ilişkisi kesilmiş yapılar, ne kadar iyi korunmuş olsalar da, kimliklerinden uzaklaşmış olurlar. Konuyla ilgili belli dönemlerde yapılan çalışmalar ve alınan kararlar bu durumun ciddiyetini ele almışlardır.

1976 senesinde UNESCO tarafından kabul edilen "Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü konusunda Tavsiyeler" (Varşova-Nairobi) isimli belgeye göre koruma paradigması 1970'li yılların sonlarına doğru daha geniş perspektifli bir bakış açısına sahip olacaktır. Dünya mirası uluslararası bir bağlamda toplanılması amaçlanmıştır. I.Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımdan sonra çalışmalar başlatılmış ve II. Dünya Savaşı sonrasında geliştirilmiştir.

Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere ICOMOS'un tarihi kentler ve alanlara ilişkin uluslararası bir tüzük hazırlamayı gerekli görmesi neticesinde 1987 yılında yayımladığı Washington Tüzüğü; Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (The

Washington Charter: Charter of the Conservation of Historic Towns and Urban Areas) (Ahunbay, 2005) ise üzerinden onlarca yıl geçmiş olan kültür mirasının korunmasına ilişkin kavramlarının gelişimini ortaya koymaktadır (Dinçer, 2013).

1990’larda kent merkezlerinde dönüşüm devam etmiştir. 1990’lardaki dönüşüm süreci 1950’lerde başlayan dönüşüm sürecinden farklılaşmaktadır. 1950’li dönemde hakim olan sosyal devlet anlayışı kapsamında mekansal dönüşümler, bireysel yatırımlar ve yerel yönetim eliyle yapılmaya başlanmıştır (Uzun, 2006). Altıngöz (2012), 1990’lı yılların koruma alanında “yönetim” kavramının gündeme geldiği yıllar olduğunu ifade etmektedir. Yönetim kavramının koruma alanında öne çıkmasıyla birlikte, korumanın sonucu ürün odaklı ve yalnızca uzman kişilerin bulunduğu bir konudan öte, farklı paydaşların birlikte ele aldığı ve devamlı gelişen bir süreç olarak üzerinde durulmaya başladığını ifade eder (Altıngöz, 2012).

Birtakım milletlerarası sözleşmeler çerçevesinde yayımlanan bu tanımlara, 2000’li yıllarda eklenen iki yeni sözleşme, miras kavramıyla beraber mirasın yönetilmesi husundaki yaklaşımların da zenginleştirilmesi açısından ciddi önem arz etmektedir. Bunlardan ilki, koruma esnasında güvenilirlik, kapasitenin geliştirilmesi ve iletişim gibi unsurların ne denli önemli olduğuna işaret edilen Budapeşte Deklerasyonu; bir diğeri ise korumanın kapsamını kültürel çeşitlilik ile birlikte ele alan Faro Sözleşmesidir. Budapeşte Deklarasyonu (2002), koruma husunda son dönemlerdeki en önemli belgelerden biri haline gelmiştir. UNESCO Dünya Miras Komitesi’nin tüm Taraf Devletleri kabul etmeye davet etmiş olduğu ve 4C olarak tanımlanan bu hedefler, varlıkların güvenilirliğini (credibility) güçlendirmek; etkin korunmasından (conservation) emin olmak; etkili kapasite oluşturmak (capacity-building); kamu bilincini artırmak ve bunu iletişim (communication) aracılığıyla genişletmek olarak özetlenmektedir. Bu dört kritere 2007 yılında beşinci olarak topluluk (community) ilave edilmiş ve diğer dört kriterin gerçekleşebilmesi için toplulukların özelliklerinin dikkate alınmasının önemi vurgulanmıştır (URL-1 ve Dinçer, 2009). Avrupa Konseyi’nin 2005 yılında kabul ettiği “Kültürel Mirasın Toplum için Değeri Konulu Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi” (Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society) ya da “Faro Sözleşmesi” olarak bilinen belgeler (URL-2) kültür mirası teriminin dünya genelindeki yelpazesinin ne denli kapsayıcı bir boyuta ulaştığının gösterilmesi bakımından önemlidir. Sözleşme çerçevesinde Avrupa Konseyi’ne üye olan ülkeler, öncelikli olarak ortak miras olan insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı gibi ana başlıklarda fikir birliğine varmışlardır. Bu ortak mirasa yönelik idealleri ve ilkeleri korumanın yanı sıra geliştirmek,

insanın ve insani değerlerin çok disiplinli bir biçimde kültür mirası kavramının merkezine yerleştirmesi açısından ön sırada yer almaktadır. Bahsi geçen sözleşmenin tüm kültür miraslarına eşit uzaklıkta olduğu ve kültürler, dinler arasında diyalogu destekleyici miras politikaları ile beraber eğitim girişimlerine de destek verdiği bilinmektedir. Bu belgede barışçıl, demokratik ve kültürel çeşitliliği sürdürülebilir bir toplumun yaratılmasında kültür mirasının öneminin vurgulandığı ve ortak kültür mirası anlayışının istikrarlı bir toplumun gelişimini desteklemedeki rolünün tartışılmış olması, günümüz koşullarında koruma düşüncesinin geldiği seviyeyi gözler önüne sermektedir (Dinçer ve Enlil, 2012).

2.2 Koruma ve yenilemede farklı yaklaşımlar

Dünya nüfusu ve ekonomisi kentlerin içerisine yığılmıştır. Kentler, var oldukları zamandan günümüze kadar sosyo-kültürel birtakım problemleri barındırmaktadırlar. Kentlerin yeni gelişmelere uyum sağlaması adına birçok koruma ve yenileme mevzuatları ortaya çıkartılmıştır. Dünya genelinde yapılan bu sempozyum, mevzuat ve bildirgeler kentleri yenileme ve kentsel mirası günümüze kadar aktarabilmek adına iyileştirmeler öngörmüşlerdir. Kent dokusu korunurken kültürel mirasın korunması da önemli hususlar arasında görülmektedir. Kültürel miras aynı zamanda koruma ve yenileme de çok boyutlu mekânsal sınırdır.

Kentlerin kültürel mirasının korunmasında, 1990 yılından sonra geliştirilen yeni mevzuatlar ve projelendirilme çalışmaları etkili olmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Rio Deklarasyonu (1992) sürdürülebilir tartışma kavramına öncülük etmiş ve bugünlere kadar taşınmasına olanak sağlamış önemli bir belge niteliğindedir. 2000 yılına gelindiğinde Avrupa Konseyi tarafından kabul gören Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin de kentsel koruma ve yenileme kavramları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Dünya ekonomisindeki değişikliklerle birlikte, şehir planlamasının doğal kaynaklarla birlikte peyzaja uyarlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu uyarlamada sosyal çevre ve kent morfolojisi de önemli sorumluluklar ortaya çıkartmıştır. Sözleşme tüm dünya kentlerine uyarlayabilecek kapsamda geliştirilmiştir. Kent ve onun tarihini koruma çabaları önem kazanmıştır. Önceki yıllarda anıt yapı üzerinden yapılan koruma çalışmaları, 1990'lı yıllarda yapıyı çevresi ile birlikte düşünmek üzerine düşünmeye evrilmiştir. Mevzuatlarda ve projelerde “peyzaj” kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır.

“Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü” Tüzüğü'nün uygulanabilirliğini daha da ileriye taşımak amacıyla 2000'li yılların başından bu yana UNESCO tarafından sürdürülen birtakım

çalışmalar neticesinde “Tarihi Kentsel Peyzaj kavramına ilişkin Tavsiye Kararı” üzerinde mutabakat sağlanmıştır (Dinçer, Enlil, 2012). 2005 yılında Avrupa konseyi tarafından kabul edilen Çevre Sözleşmesi, kültürel mirasın korunmasını tüm dünya kentlerinde yaygınlaştırılması açısından önemli bir yere sahiptir.

Tüzük, kent dokusunu yenilemeyi amaçlamış fakat özünü korumuştur. 2011 yılındaki bildirge kültürel mirası korumada son aşamaya geldiğini göstermektedir. Bildirge genelinde kentsel miras için kamu politikası önemli bir konu olduğu savunulmaktadır. Ayrıca, demografik yapıdaki birtakım değişimler, uluslararası pazarın özgürleşmesi ve merkezden çevreye yayılmasının yanı sıra kitle turizmi, mirasın pazarlanmasındaki sömürü, iklim değişikliği süreçlerine değinmek suretiyle, kentlerdeki gelişme baskıları ve zorluklara maruz kaldıkları vurgulanmaktadır (Dinçer, Enlil, 2012). Karar da insan çevresi, insani politika, sosyal statü, toplumun kalitesi, eğitim sisteminin düzenlenmesi sürdürülebilir kalkınmanın ana hedefleri arasında yer verilmiştir.

Tüm bu bildirgeler ve kararlar doğrultusunda, kentsel alanların yenilenmesinin geniş bir kentsel bağlam içerisinde yer aldığı görülmektedir. Fiziksel formlar, mekânsal organizasyonlar ve bağlantılar, doğal özellikler ve konumlar ile sosyal, kültürel ve ekonomik değerler arasındaki ilişkileri dikkate alan bir “peyzaj” yaklaşımı önermektedir (Gül, Dinç, Akın, Koçak, 2020). Bildirgeler dikkate alınarak peyzaj ve kentsel yenileme kavramları bir bütün olarak görülmeye başlanmıştır. Koruma alanları veya sit alanları tabirleri yerine daha geniş yelpazede ele alınarak kültürel değerlerle birleştirilmiştir. Kentler sosyo kültürel alanlar ve mekânsal bir bütünde ele alınmaya başlamıştır.

2.3 Türkiye’de Koruma ve Yenileme Mevzuatında Güncel Sorunlar

Türk Hukuku’nda koruma ve yenileme mevzuatının temelleri ilk olarak, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in kurulması ile atılmış ise de; Osmanlı Dönemi’nde 13 Şubat 1869 tarihinde yürürlüğe giren birinci Âsar-ı Âtika Nizamnamesi ve bu yasal düzenlemeden sonraki

gelişmelerden bahsetmekte fayda vardır. Esasında 1869 tarihinde yürürlüğe giren birinci Âsar-ı Âtika Nizamnamesi ile 1874 tarihli ikinci Âsar-ı Âtika Nizamnamesi temel anlamda yalnızca taşınabilir eski eserlerin korunmasını ele almakta ise de, bu eserlerin korunmasında teknik açıdan bu iki Nizamname'nin pek de etkili ve yeterli olmadığını söyleyebiliriz.

1869 tarihli Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nden önce, eski eserlerin hukukî durumları fıkıh esaslarına göre düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde ve emirnamelerde konuya ilişkin düzenlemeler göze çarpmaktadır. Ancak tüm bu düzenlemeler yeterli olmamış, eski eserlerin korunması da ön plânda tutulamamıştır (Karaduman, 2004).

Lakin burada değinmemiz gereken bir diğer konu da, 1869 tarihli Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nden önceki yasal düzenlemeler ile bu düzenlemelerin Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'ne etkilerinin neler olduğu hususudur.

Fıkıh kaynaklarında eski eserden, "malik ve sahibi belli bulunmayan" taşınabilir eşya dolayısıyla bahsetmiştir. Taşınmaz eski eserlerden ise, vakıflara, kişilere yahut devlete aittir şeklinde bahsedilmiştir. Yine fıkıh kaynaklarında sahipsiz arazilerin, eğer ihya yoluyla iktisap edilmemişse herkesin faydalanmasına açık olduğu hususuna yer verilmiş olup, devletin ve özel kişilerin sahip oldukları taşınmaz eski eserler üzerinde her türlü tasarrufa sahip olduğundan da bahsedilmektedir. Sahipsiz arazi üzerinde bulunan ve kimseye ait olmayan taşınmaz eski eserlerin de rahatça sökülüp tahrip edilebildiğini Osmanlı dönemindeki fıkıh kaynaklarından rahatça görebilmekteyiz. Bu nedenle de vakıf mallarının diğerlerine göre, vakfın imkânları çerçevesinde daha iyi korunabilmiş olduğunu ifade edebilmekteyiz. Lakin tüm bu gelişmeler ışığında, 1869 tarihinde yayımlanan Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nden önce taşınmaz eski eserlerin korunması hususunda yasal zeminde herhangi ciddi bir düzenleme olmadığı hususunu belirtmek gerekir. Yalnızca taşınabilir eski eserlerin yurt dışına çıkarılması hususunda bir takım cezai müeyyideler ihtiva eden 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde ve emirnamelerde konuya ilişkin düzenlemeler bulunmakta, ancak tüm bu düzenlemelerin de taşınmaz eski eserlerin korunması açısından yeterli olmadığını belirtmek gerekir (Karaduman, 2004).

1881 yılında Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olarak atanmasının Osmanlı'da eski eser anlayışı hakkında milat olarak kabul edildiğini varsayarsak, 1884 yılında Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan ve halen yürürlükte olan 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun temelini oluşturan üçüncü Âsar-ı Âtika Nizamnamesi ile hem 1869 tarihli birinci Nizamname hem de 1874 tarihli ikinci Âsar-ı Âtika

Nizamnameleri'nde yer almayan, eski yapılar üzerinde yapılacak değişiklere ilişkin olarak bir hüküm getirilmiş ve eski taşınmaz yapılar üzerinde yapılacak olan her türlü değişiklik kesin bir dille yasaklanmıştır (Şimşek, Dinç 2009).

Diğer iki nizamnamede yalnızca vakıf malı olan gayrimenkuller için sadece pragmatik bir koruma anlayışı bulunmakta ve bu husus daha çok vakıf mallarının ekonomik ve toplumsal amaçlı muhafazasından ibaret iken, Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan 1884 tarihli Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nde yer alan düzenlemeler ile tüm eski eserlerin koruması amaçlanmıştır. Bu yönüyle de, Cumhuriyet Dönemi'nde kabul edilen koruma kanunlarına ve özellikle de 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun'na öncülük eden 1884 tarihli üçüncü Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nin Türk Hukuku'nda eski eser korumanın temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Bu gelişmeler ışığında, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte koruma konusunda yeni ve çağdaş ilkelerin ortaya çıkma süreci başlamıştır.

Ankara'nın başkent olarak ilanı ve devamındaki süreçte (1923-1933) başkentin mekanının planlı olarak yeniden yapılandırılması amacı ile günümüzde de önemini koruyan çok değerli ve özgün yasal- yönetsel düzenlemeler yapılmıştır. Ankara, Cumhuriyet'le birlikte modernleşme projesinin uygulandığı ilk Anadolu kenti özelliğini taşımaktadır (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007).

Bu durum savaştan çıkmış bir ülkenin başkenti olarak ilan edilen bir kent olan Ankara başta olmak üzere, tüm ülkenin yeniden inşası konusunda bir takım yasal düzenlemelerin ne denli gerekli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Cumhuriyet dönemindeki yönetimin 1930 ile 1935 yılları arasında yaptığı yasal düzenlemeler ve Osmanlı döneminden kalan yasal mevzuatın değiştirilmesi sonucunda yeni bir kurumsal düzenlemeye gidilmiştir. Bunlara örnek olarak, 1930 yılında çıkarılan ve her belediyeye plan yapma zorunluluğu getiren 1580 sayılı Belediye Kanunu ve yine aynı yıl çıkarılan 1593 sayılı "Umumi Hıfzısıhha Kanunu" ile 2033 sayılı "Belediye Bankası Kuruluş Kanunu"nu gösterebiliriz (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007). Anılan yasal düzenlemeler ile kurumsal yapının oluşturulması ve kentlerde tarihi dokunun korunması suretiyle yeniden inşa faaliyetlerinin hız kazandığı görülmektedir.

21.06.1933 yılında yayınlanan 2290 sayılı “Belediye Yapı ve Yollar Kanunu” ile, yapıların çevreleri ile birlikte bir bütün olarak korunması gerektiğine değinilmiş (Akozan, 1977), eski eserlerin yoğun olduğu alanlarda özel bir planlama metodu olması gereği vurgulanmış, ayrıca, anıtsal nitelikli eski eserlerin her yönünde 10 metre açıklık (yapı yaklaşma sınırı) olması öngörülmüştür. Mimari eserlerin imar planları yoluyla korunması bilincinin yaygınlaşmasından sonra kent planlama ilkeleri içinde tarihsel ve doğal değerlere saygılı olmak düşüncesi de önem kazanmıştır (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007).

Cumhuriyet’in kurulmasından sonra, anıtsal nitelikteki tarihsel mimari eserlerin korunmasına verilen önem artmıştır. İkinci dünya savaşında yıkılan kentlerin yeniden inşası düşüncesi ile savaş sonrasında başta batıdaki kentlerde olmak üzere başlayan liberalleşme hareketi ülkemizde de etkisini göstermiş ve 1950 yılı korumaya ilişkin yeni bir dönemin başlangıcı niteliğinde olmuştur. 2 Temmuz 1951 tarihinde 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun” kabul edilmiş ve bu kapsamda GEEAYK (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) kurulmuştur. Bu kurul, özellikle 1950’li yılların başından itibaren Cumhuriyet tarihindeki korumanın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eski eserlerin yaşatılması ve bunlara yeniden işlev kazandırılması noktasında, kurulun aldığı kararlar, korumanın ülkemizde daha çok benimsenmesine öncülük etmiştir. Özellikle yıkılmaya yüz tutmuş olan İstanbul’un sahil surlarının yıkılması yerine korunmasına ilişkin alınan kararlar, kurulun koruma konusundaki önemini gözler önüne sermektedir.

Koruma konusunda bu tür gelişmeler yaşanırken, 1956 yılında kabul edilen 6785 sayılı “İmar Kanunu” ile beklenenin aksine koruma konusunda bir takım düzenlemeler ve açıklamalar yerine, bir takım belirsizlikler ortaya çıkmış ve 6785 sayılı ‘İmar Kanunu’ koruma konusunda yetersiz kalmıştır.

1960 yılında ülkemizde yeni bir yönetim ile birlikte 1961 Anayasa’sı kabul edilmiş ve Anayasa’nın 50. maddesi ile ‘Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür.’ şeklinde bir tanımlama getirilmiştir. Ne var ki; anıtsal yapıların tespiti, tescili ve korunması 1970’li yılların başına kadar yapılmamış, 11.07.1972 yılında 6785 sayılı yasaya ek 1605 sayılı imar yasasının 6. maddesi ile de, tarihsel bir değere sahip anıtsal yapıların korunmasının yanında bunlarla bir bütünlük teşkil etmek üzere korunması gerekli çeşme, eski sokak ve meydancık tanımını kullanarak korumayı bir bütün halinde ele almayı öngörmüştür (Dinçer, Akın, 1994).

Tarihi eserlerin korunmasına ilişkin olarak ilk önemli gelişme, 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı ‘Eski Eserler Kanunu’nun kabul edilmesi olmuştur. Bu yasa ile birlikte, anıtsal yapıların yanı sıra tarihsel ve kültürel önem arz eden yapıtların korunması noktasında bir takım yenilikçi yaklaşımlar getirilmiş olmasına rağmen, yine uygulamada yetersiz kalınmış ve ciddi sonuçlar elde edilememiştir.

Dünyada sanat değeri taşıyan anıtsal yapıların korunmasından kent koruma düşüncesine geçiş, yerleşme dokusunu oluşturan öğelerin biçimsel ve tarihi değerlerin anlaşılmasından sonra olurken, Türkiye’de ise tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak 1970’lerden sonra oluşturulabilmiştir (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007).

1980’li yılların başından itibaren ülkemizde yaşanan siyasal değişimler çerçevesinde 1982 Anayasa’sı yürürlüğe girmiş ve yine 1961 Anayasası’nda olduğu bu Anayasa’da da korumaya ilişkin birtakım hükümlere yer verilmiştir. 1982 Anayasası’nın 63. Maddesi; Devletin tarih ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlayacağı, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirler alacağı’ na ilişkin hüküm ihtiva etmektedir. 1983 yılında, 1710 sayılı ‘Eski Eserler Kanunu’ yürürlükten kaldırılarak yerine, 2863 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş ve akabinde GEEAYK kaldırılmıştır. 1980’li yılların ilk yarısından itibaren kentsel yönetimde merkezîyetçilikten uzaklaşmaya başlanması ve kentleşme hususunda belediyelere yetki verilmesinin yanı sıra kaynakların da artması ile beraber, kentleşme de bu noktada hız kazanmıştır. Bir yandan kentleşme süreci diğer taraftan metropoliten alanlarda belediyelerin yönetim anlayışlarındaki farklılıklar, koruma konusunda birtakım ihmallerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim, kent ölçeğinde korumanın tam anlamı ile gerçekleşebilmesi açısından, kamuoyunun da görüşlerinin alınması sureti ile birtakım çalışmalar yapılması gerekirken, ülkemizdeki yasal düzenlemelerin koruma konusundaki yetkileri de doğrudan belediyelere devretmiş olması, korumaya yönelik verimin de azalmasına sebebiyet vermiştir. Batı ülkelerinde, koruma mevzuatı içerisinde halkın koruma faaliyetlerine katılması öngörülmüşken, ülkemizdeki zıt yaklaşım korumanın amacına hizmet etmesindeki eksikliği ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, yapılan yasal mevzuat değişiklikleri ile alanında uzman sivil toplum kuruluşları ve halkın koruma alanları yönünden söz sahibi olmasının, daha hızlı çözüme ulaşmada etkili olacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Bunun yanında, toplumun bu yönde bilinçlendirilmesine yönelik birtakım hareketlerin de mevzuatı destekler nitelikte olması gerekmektedir. Öte yandan, kentsel imar planları hazırlanırken kamusal alanların merkezinde yer alan, mülkiyeti vakıf yahut şahıslara ait anıtsal, tarihi ve kültürel

yapıların korunarak şehrin yeniden inşası noktasında, halk ile uzlaşmanın da temel prensip olarak benimsenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde koruma mevzuatının tarihsel gelişiminde etkili olan birtakım uluslararası faktörler de bulunmaktadır. Türkiye kısaca ICOMOS olarak adlandırılan, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyine (International Council on Monuments and Sites) katılmış ve 1974 yılında ICOMOS Türkiye ulusal komitesi kurulmuştur. Bunun yanı sıra Atina, Venedik, Amsterdam Sözleşmeleri de TBMM kararları ile yasallaşmıştır (Tuncer, 1985).

Ülkemizde koruma mevzuatının, ilkece, tek bir korunmaya değer yapıyı koruma anlayışından kentsel dokuyu koruma anlayışına geçişi fazlasıyla zaman almıştır. 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”u kentsel koruma anlamında yalnız yapıyı değil, içinde bulunduğu alanı da korumak adına yapılan ilk çalışma olarak görebiliriz. Bu yasa ile birlikte; bugüne kadar bahsi geçmemiş yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar oluşturulmuş, koruma planlaması içinde eylem alanlarının ve önceliklerinin belirlenmesi olanaklı hale getirilmeye çalışılmıştır (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007).

5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un içeriğinde yer alan değişikliklerin başında, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ndaki değişiklikler gelmektedir. Bu değişiklikler; ilgili kanunun 3. maddesinin; (a) bendinin (1) numaralı alt bendi ile, (3) numaralı alt bendine "kent kalıntıları" ibaresinden sonra gelmek üzere "kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya "ibareleri ile aynı bende (7), (8), (9), (10), (11) ve (12) numaralı alt bentler eklenmesi şeklindedir.

Yapılan bu değişiklik ve eklemelerden 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun’un 3. maddesinin (a) bendine eklenen (8) no’lu alt bendin eklenmesi ile yasa maddesi;

‘Koruma amaçlı imar planı; bu Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; halihazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren işyerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer

yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile planlama kararları, tutumları, plan notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar planlarının gerektirdiği ölçekteki planlardır.'

hükmünü ihtiva eder hale gelmiştir.

Bu yönüyle 21.08.1983 tarihinde kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yer almayan koruma amaçlı imar planı terimi, 2004 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 5226 sayılı kanun kapsamında yapılan değişiklikle, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'ndaki yerini almış ve içeriğinde bulunan tanımlamalar ile kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması başta olmak üzere, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırması ile koruma alanı içinde yaşayan başta hane halkları ve faaliyet gösteren işyerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarının iyileştirilmesi, istihdam ve katma değer yaratan stratejiler ile koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşmaya ilişkin sınırlamalarla birlikte bir takım sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerinin yanı sıra, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esaslarını, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplik gibi ilkelerin de benimsenmesini hedeflemiştir. Yapılan bu değişiklikle yasaya eklenen bu kavramlar, koruma alanlarına ilişkin imar planları hazırlanırken dikkat edilmesi gereken unsurları belirlemekle kalmayıp, bu hususların Avrupa Birliği standartlarına ulaşmasını da benimsemiştir.

Ne var ki; yapılan değişiklik ve eklenen onca terime rağmen 16.06.2005 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunda yer alan birtakım hususların, uygulamada keyfiyete ve tarihi dokunun korunmasına engel teşkil eder nitelikte olduğunu da söyleyebiliriz.

Koruma amaçlı imar planına ilişkin hükümlerin bir kısmı, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. Maddesinde yer almakta olup, 5226 sayılı kanun ve 648

sayılı KHK ile bu maddede birtakım değişiklikler yapılmıştır. 648 sayılı KHK ile 17. Maddede yapılan değişiklikle, bu madde özelinde yasanın 1983 tarihindeki kurgusuna geri dönülmüş olduğunu gözlemleyebiliriz. 2011 yılında yapılan son değişiklikle koruma bölge kurullarına, üç yıllık zorunlu sürenin sona ermesinin ardından, Koruma Amaçlı İmar Planı yapımı için hiçbir sınırlama olmaksızın ek süre verebilme yetkisi tanınmıştır. Bu durum, ülkemiz şartlarında zaten problemlili olan Koruma Amaçlı İmar Planı yapım sürecinin askıda kalmasına, uzamasına ve bununla birlikte koruma alanının spekülasyonlara açılmasına yol açacaktır.

2863 sayılı yasa, Koruma Amaçlı İmar Planı'nda yer alacak kurum ve kuruluşların koruma sürecine ne şekilde dahil olacağını, yetki ve sorumluluklarının sınırlarını belirlemesi gerekirken, bunca değişikliğe rağmen bu hususta bir düzenleme yapılmamış olmasının ülke genelinde bir koruma politikasının geliştirilememesinin en önemli göstergelerinden biri olması yanında, uygulamalarda tutarsızlıklara sebebiyet vermektedir. Ayrıca Koruma Amaçlı İmar Planı yapılacak olan alanın özelliklerinin belirlenmesinde görev alacak ekipte bulunması gerekli olan meslek dallarından bakanlık tarafından belirlenecek uzmanların ekipte yer almasının gerekliliğine ilişkin bir hüküm de bulunmakta ve koruma sürecinde yer alacak olan uzmanların, uzmanlıklarının uluslararası standartlar özelinde belgelendirilmesinin istenmemiş olması da, sürecin takibi ve yönetiminin üst düzey standartlarda yapılamaması gibi bir sorunu da beraberinde getirecektir (Kamacı, 2014).

5366 sayılı kanunun 4. maddesine Resmi Gazete'de 24.11.2016 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren 6754/48 nolu kanun kapsamında eklenen tarihi ve kültürel taşınmaz varlıklarının yenileme alanı projeleri kapsamında, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 15. maddesi uyarınca kamulaştırılabilmesi ile yine 2942 sayılı yasanın 27. maddesi uyarınca acele kamulaştırmanın önünün açılmış olması ve yıpranma nedeni ile oluşan çöküntü alanlarının kentsel dönüşüm faaliyetleri çerçevesinde yıkılarak yeniden inşa edilmesine olanak sağlanmıştır.

Buna örnek olarak, Danıştay 6. Dairesi bir kararında, içerisinde Sveti Stefan Kilisesi ve Balat Mahallesinin de bulunduğu Fener-Ayvansaray Arası Yenileme Alanı projesi kapsamında kaldığı iddiası ile 5366 sayılı yasanın ilgili maddeleri ve 2942 sayılı yasanın 15. ve 27. maddeleri dayanak gösterilmek sureti ile Bakanlar Kurulu'nca alınan acele kamulaştırma kararı kapsamında; içerisinde 2. grup yapı niteliğinde tescilli eser bulunan bir taşınmazın acele

kamulaştırılmasına karar verilmesi üzerine, Fener Balat Ayvansaray Mülk Sahiplerinin ve Kiracıların Haklarını Koruma Derneği (FEBAYDER) tarafından açılmış olan bir davada, kamulaştırmanın hukuka uygun olmadığı gerekçesi ile yürütmenin durdurulmasına karar verilmiştir. (Danıştay 6. Dairesi, 2012/ 6974 E. - K.T: 30.05.2013).

Yapılan yargılama neticesinde mahkeme, 1/5000 ölçekli koruma amaçlı nâzım imar planının yenileme projesine ilişkin kısmının ‘projenin bölgenin sosyal yapısını değiştireceğine, mevcut nüfusun nereye taşınacağı ve nüfusun ihtiyaçlarının ne şekilde karşılanacağını açıklığa kavuşturulmamış olması gerekçesi ile, şehircilik ilkelerine, planlama ve koruma esaslarına, kamu yararına ve hukuka uygun olmadığına’ karar vermiştir. Bu nedenle bölgede yapılacak olan yenileme alanı projesi askıya alınmıştır.

3. BALAT MAHALLESİ BAĞLAMI İÇİNDE SVETİ STEFAN KİLİSESİ VE KENTSEL KORUMA SÜRECİNE İLİŞKİN İNCELEMELER

3.1 Sveti Stefan Bulgar Kilisesi ve Tarihi

Yarımadada birçok medeniyetin yaşamış olması buradaki neredeyse her alanı çok katmanlı birer tarihi eser konumuna taşımıştır. Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinden kalma saraylar, hanlar, hamamlar, ibadethaneler, çeşmeler, dikilitaş ve konutlar Tarihi Yarımada'nın önemli simgeleridir. Bu eserlere ilişkin yapısal özellikler, dönemlerine özgü sosyo-ekonomik ve kültürel vasıfları doğrultusunda değişim gösterirken, simgesel anlamları ise devamlılık sağlamıştır (Kostandov, 2018). Bu yapısal özellikler, dönemine özgü kültürel miras değeri ve simgesel anlamları itibarıyla son derece önemli bir yapı olan Sveti Stefan Kilisesi, tezin ana odağını oluşturmaktadır.

Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'ni ve dönüşümünü anlamak için öncelikli olarak kilisenin tarihini ve Bulgar toplumu için anlamını incelemekte fayda vardır. Günümüzde varlığını sürdüren tek prefabrik olarak üretilmiş kilise özelliğini taşıyan Sveti Stefan Kilisesi, daha birçok açıdan dünyada başka eşi bulunmayan özgün bir yapıdır. Kilise, yapım aşamasında Bulgar toplumunun verdiği mücadeleler ile topluluk için farklı bir anlam kazanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra yapılacak yeni Yahudi ve Hristiyan tapınakların inşasına getirilen sınırlandırmaya rağmen, Bulgar Ortodoks cemaatinin girişimleri sonucu yapımına izin verilmesi ile tarihi ve siyasi açıdan da önemlidir. Bu durumu inşaatının 1859 yılında başlaması, ancak tamamlanmasının 1896 yılına dek sürmesinden anlayabiliriz. Son olarak 2011 yılında restorasyonuna başlanan kilise, 7 yıl süren çalışmalardan sonra 2018'de kullanıma açılmıştır.

Kilisenin yapım süreci Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Bulgarlar, bütün Ortodokslar gibi Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi bünyesine bağlıdır; ancak Rum Patriği, 19.yüzyıl başlarında Bulgar kilise okullarını kapattırarak, kilise ve okullarda yalnızca Rumca okutulmasını emretmiş, Bulgar ayinlerini yasaklatmıştır. 14. yüzyıldan itibaren devletleri veya siyasi bağımsızlıkları olmayan Bulgarlar, 19. yüzyıl milliyetçilik akımları sayesinde hareket kazanmış ve dini hareketlerin başında kendilerine ait bir kilise kazanmak istemişlerdir. Ne var ki, İstanbul'da, Osmanlı Devleti'nin öncesinde bir Bulgar kilisesi bulunmamakta ve yapımına izin verilmemekteydi. Eylül 1849'da Stefan

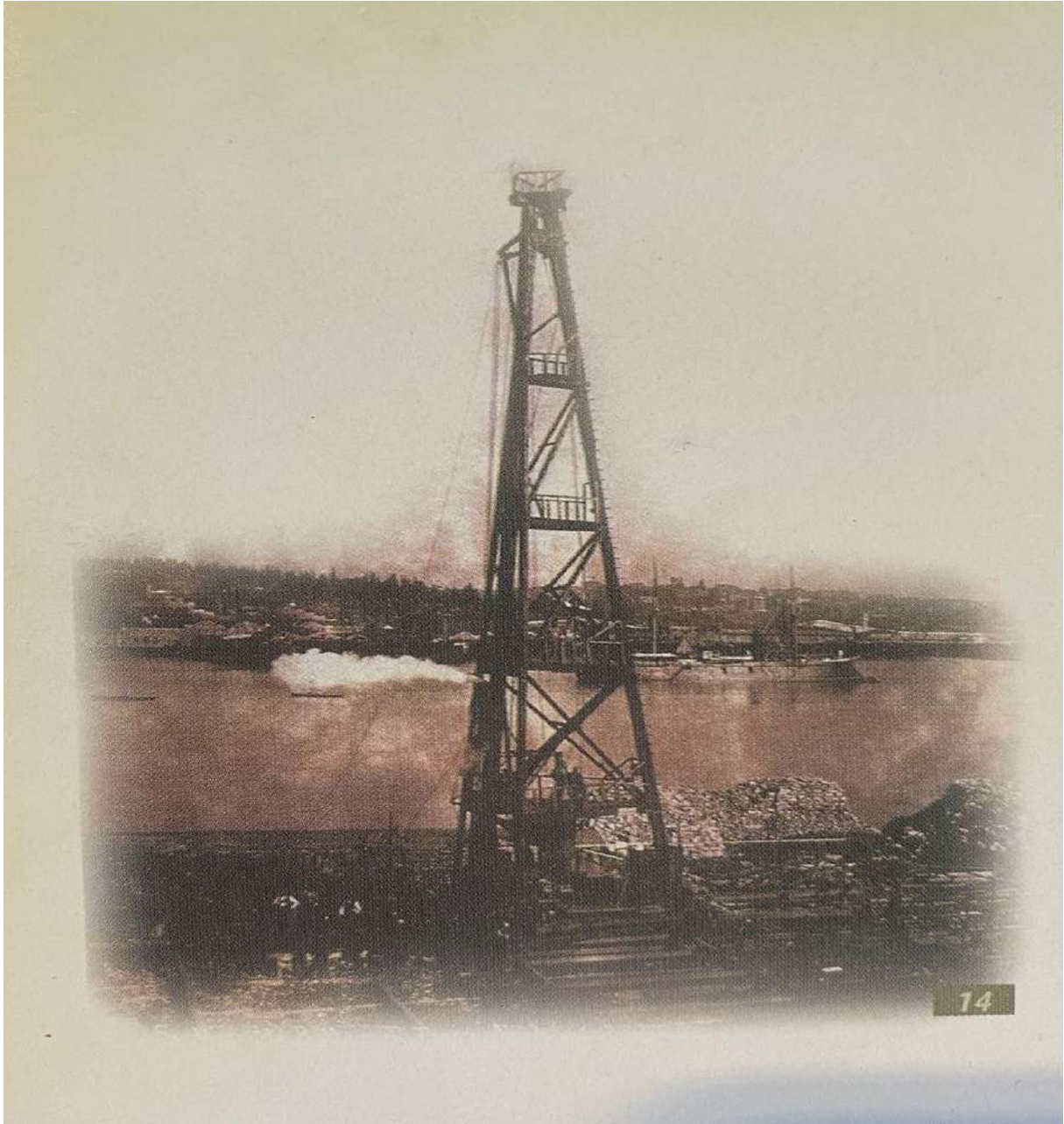
Bogondi (İstefenaki Bey), İstanbul’da yaşayan Bulgarlar için “papaz evi” (Şekil 1) kurulmasına izin alır. Asıl istekleri kilise olan Bulgarlar, zorluk çıkarmayarak İstefenaki Bey’in evini yeni ibadet yeri olarak kullanmaya başlarlar ve günümüzde Sveti Stefan Kilisesi arsası üzerindeki ilk kilise bu şekilde ortaya çıkar (Eren, 2019).

*Şekil 1. İstefenaki Bey’in kiliseye dönüştürdüğü Balat’taki konağı - Kaynak: “İstanbul Bulgar Tarihi anıtları” Kitabı
İstanbul Bulgar Eksarhlık Vakfı Arşivi*

Eylül 1858 yılında yeni bir kilise için yeni bir fermanla onay alınır ve 25 Ekim 1859 tarihinde düzenlenen bir törenle, bugünkü kilisenin bulunduğu alana temel atılır. Ancak zeminin sağlam olmadığı ve kaydığı ortaya çıkar. Zemine birçok sağlamlaştırma çalışması yapılsa da (buharlı şahmerdan kullanılarak birkaç yüz adet çam ve meşe kazık çakılmıştır) fayda etmemiş ve kilisenin yapımı için toplanan paranın çoğu bu sağlamlaştırma işleminde tükenmiştir (Şekil 2).

Sonunda ise, temel duvarları zemin hizasına kadar yükseltildikten sonra olduğu gibi bırakılır ve inşaat yarım kalır (Eren, 2019).

*Şekil 2. Şahmerdanların kullanımı - Kaynak: "İstanbul Bulgar Tarihi anıtları" Kitabı
İstanbul Bulgar Eksarhlık Vakfı Arşivi*

6 Mart 1870 tarihinde "Bulgar Eksarhlığı Ferman"ı kabul edilir. Fermana göre; cemaatin başında bir eksarh bulunacak, eksarhlık Ortodoks ilkelerine uyacak, Rum Patrikliği Eksarhlığı tanıyacak ve işlerine karışmayacaktı. 1878'de Bulgar Prenslığı'nin kurulmasıyla kilise üzerinde yürütülen projeler ivme kazanmış, 1887'de Bulgar hükümeti kilisenin yapımına onay vermiş ve gereken maddi koşulları sağlamıştır. Bu sırada Rusya da kilisenin yapımına destek vermiş

ve henüz kilise oluşmamışken, aynı yıl özel olarak ürettikleri altı adet döküm çanı Bulgarlara armağan etmişlerdir (Eren, 2019). (Şekil 3)

Şekil 3. Rusya'nın armağan ettiği döküm çanlar - Sveti Stefan Kilisesi 2022

Fotoğraf: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Daha önceki atılımlardan zeminin farkında olup, kargir yapının ağırlığının çökmeye neden olmaması için daha hafif olacak karkas bir yapı yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, yapı prefabrik olacak ve herhangi bir çökme durumunda sökülerek, başka bir alanda yeniden inşa

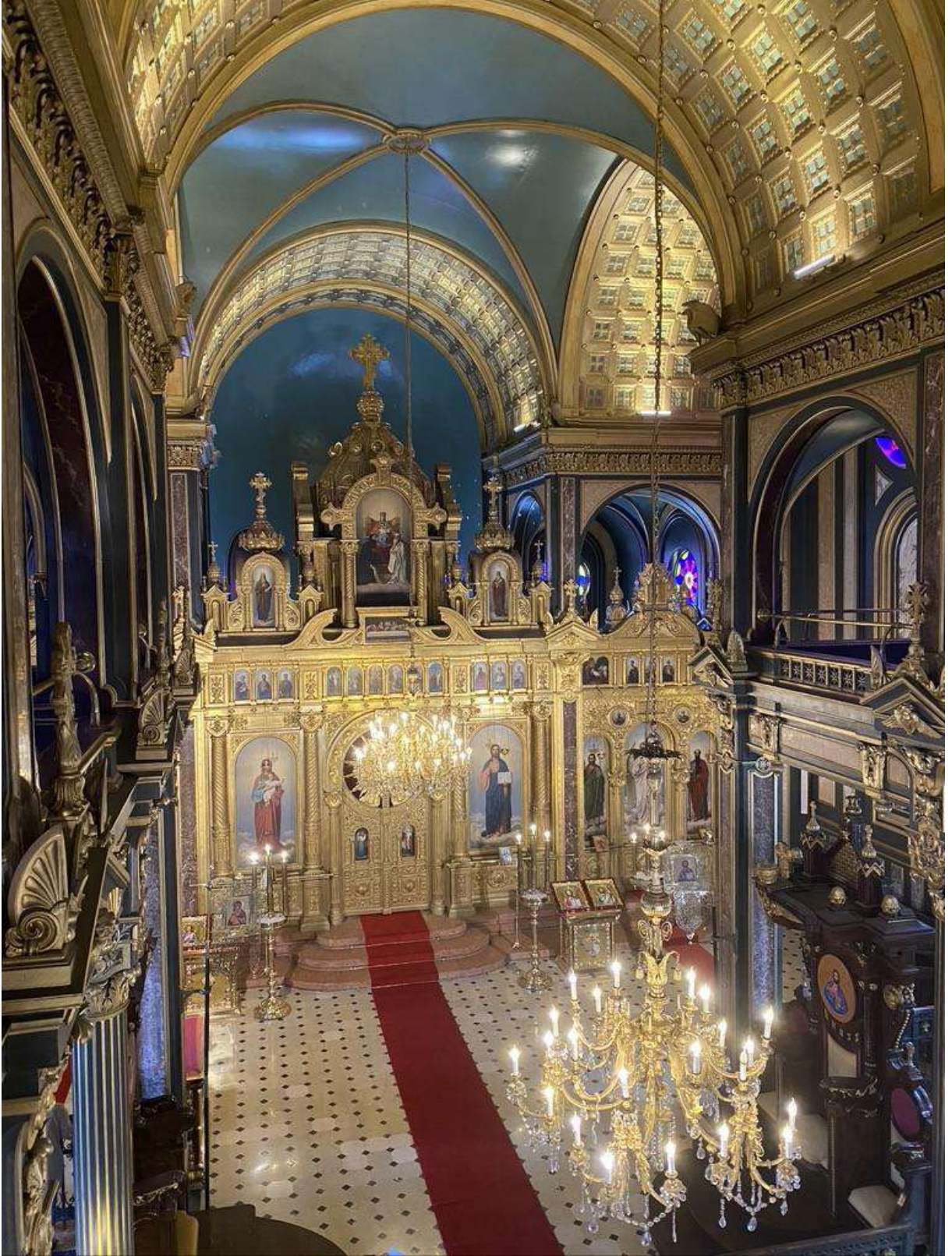
edilebilecekti. Kilisenin projesini Hovsep Aznavur adında İstanbullu Ermeni bir mimar hazırlamıştır. Kilisenin uygulama projesinin hazırlanması ve prefabrik yapı parçalarının üretilmesi için 1892 yılında uluslararası bir yarışma açılmıştır. Yarışmayı Avusturya menşeli bir firma olan R.Ph. Wagner kazanmış ve sonraki yıl üretime geçmiştir. Tüm parçaların tamamlanması ile kilise, ilk olarak Viyana’da Wagner fabrikasının bahçesinde kurulmuştur (Kuruyazıcı, Tapan, 2019). (Şekil 4)

*Şekil 4. Kilisenin Viyana’daki ilk kurulumu - Kaynak: “İstanbul Bulgar Tarihi anıtları”
Kitabı*

İstanbul Bulgar Eksarhlık Vakfı Arşivi

Eksikler giderildikten sonra parçalar, Tuna Nehri üzerinden İstanbul’a ulaşmış ve şimdiki yeri olan Balat’a bir buçuk yıl süren çalışma ile yeniden kurulmuştur. İnşaatın bitmesine rağmen ikonastasisinin beğenilmemesi nedeniyle açılış 2 yıl ertelenmiştir. İkonastasisin tamamlanması (Şekil 5) ile kilise 1898’de kutsanarak açılmıştır (Kuruyazıcı, Tapan, 2019). Kilise, Osmanlı toprakları üzerinde inşa edilen ilk prefabrik yapı olma özelliğini taşır.

Şekil 5. Yeniden tasarlanan ikonastasis ve bemaya bakış - Sveti Stefan Kilisesi 2022

Fotoğraf: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

3.2 Tarihi Yarımada ve Balat'ta Yapısal Dönüşümler

3.2.1 Tarihi Yarımada'da Nüfus Hareketleri

Dünyamız her geçen gün sosyo-kültürel ve fiziksel dinamikler başta olmak üzere, ekonomik, politik ve teknolojik unsurlar açısından değişim göstermekte, kentler de bu değişimin yansımalarından etkilenen alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Neydim, 2019). Bu dinamiklerin karşılıklı etkisi ile değişen kentler, ülke, şehir ve yüzyıl bazlı olarak çeşitli benzerlik ve farklılıkları gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, şehirler şekillenirken birbirinin aynısı olmamaktadır. Ne var ki, birtakım olaylar neticesinde dünya üzerindeki şehirlerin büyük bir kısmının benzer şekilde etkilenmiş olduğu da söylenebilir (Neydim, 2019).

Topluluklar, yaşamakta oldukları kentlerde bulunan mekânlarını, kendilerine ait sosyo-kültürel yapılar ve ihtiyaçlar başta olmak üzere, politik gündemin ortaya çıkarmış olduğu düzenlerine göre şekillendirirler. Bu değişim silsilesi, toplulukların kendilerine yeni bir yaşam alanı meydana getirerek oluşabilmekte olup, kendilerinden önceki toplulukların bıraktığı mirasın devamı niteliğinde de oluşturulabilir. Dünya üzerindeki birçok kent gibi İstanbul da sosyo-kültürel zenginliğe sahiptir. Bu bağlamda İstanbul'da da, birçok kültürün farklı tarihsel dönemlere tanıklık etmiş olduğu bilinmesine rağmen, fiziksel ve sosyal gelişimlerin aynı alan/mekan üzerinde var olabildikleri gözlemlenmiştir. Mekânların morfolojik yapısı da bu oluşumu etkilemektedir. Ulaştırma zinciri, yapısal bölgeler, kapalı ve açık mekanları, şehrin unsurları, tarihi silüeti, anıtsal yapıları, kentin diğer dinamikleri ve donanımları ile sürekli gelişim ve dönüşüm arz eden şehrin değişimsel sürecinin en fark edilebilir öğeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Neydim, 2019).

Tarihi Yarımada İstanbul kent tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Birçok devlete başkentlik etmiş, birçok kültürü bünyesinde barındırmış, zengin bir mirasa sahiptir. Yüzyıllar boyunca farklı kültürlerle ve devletlere başkanlık etmesi nedeniyle çeşitli bir nüfusa da sahip olmuştur. Bu bağlamda tarihi yarımada, 2700 yıllık bir geçmişe tanıklık etmiş, üç imparatorluğun başkenti olmuş ve kadim dönemlerden günümüze kadar devletler için stratejik bir öneme sahip olmasına rağmen, nihayet 1995 yılında sit alanı olarak ilan edilmiştir. Tarihi yarımada genelinde farklı tasarım örnekleri denenmiş fakat tam anlamıyla planlama tamamlanamamıştır. Bu nedenle tarihsel dokuya sahip şehir merkezlerinin halen en önemli

sorunlarından biri olan çöküntü alanlarına dönüşme sıkıntısı, bu bölgede de kendini göstermeye başlamıştır (Kaplan, 2017).

Tarihi yarımada, bulunduğu konum itibarıyla, gece-gündüz nüfus değişimini en iyi biçimde gözler önüne seren kent merkezlerinden birisidir. Öyle ki; 2000 yılında bu bölgede yaşayan kişi sayısı 459.142 kişi iken, bu sayı, 2007 yılındaki nüfus sayımı verilerine göre 455.498 olarak belirlenmiştir (Neydim, 2019).

MAHALLE	1985 NÜFUSU	1990 NÜFUSU	1997 NÜFUSU	2000 NÜFUSU	2007 NÜFUSU
FATİH (TOPLAM)	474428	462464	428335	407991	422941
FATİH (ŞEHİR)	474428	462464	428335	407991	422941
ABDİ ÇELEBİ	7650	6804	6716	6710	7425
ABDİ SUBAŞI	4808	4433	3959	3389	3761
ALIFAKİH	9781	10073	9047	8572	9207
ARABACI BEYAZIT	11334	10392	9981	9340	9218
ARPA EMİNİ	6989	8313	6125	5940	6438
ATIK MUSTAFA PAŞA	5355	5139	4545	4108	3979
AVCIBEY	5756	5411	4916	4633	4932
BABA HASAN ALEMİ	2713	2240	1987	1713	2016
BALAT KARABAŞ	1685	929	879	680	494
BEYAZITAĞA	3325	3211	2831	2558	2735
BEYCEĞİZ	8563	8077	8149	7000	8146
CAMBAZİYE	7936	10354	8471	8109	8766
ÇAKIRAĞA	4189	3147	2049	1637	1847
DAVUTPAŞA	5453	5241	4941	4348	4381
DENİZ ABDAL	12177	11306	9758	8839	10161
DERVİŞ ALİ	12421	13433	12627	11793	13394
EREĞLİ	5828	5283	4472	4396	4625
FATMA SULTAN	4790	4561	4171	3982	5059
GURABA HÜSEYİN AĞA	2321	1839	1358	1305	1471
HACI EVHATTIN	14239	13070	13076	12890	14079
HACI HAMZA	10460	10127	8993	8673	9996
HAMAMI MUHİTTİN	5682	5412	5051	4843	5144
HARAÇCI KARAMEHMET	1692	1888	1409	1017	649
HASAN HALİFE	12993	11746	10699	9377	10832
HATİCE SULTAN	5865	5203	5075	5023	5286
HATİP MUSLAHATTİN	5788	6556	4467	3978	4366
HAYDAR	9527	7515	6299	5983	6998
HIZIR ÇAVUŞ	4579	4708	3918	3446	3701
CERRAHPAŞA	0	4726	4416	4139	4629
HOCAÜVEYS	13212	13528	11112	13503	11584
HÜSAMBEY	4664	4465	3848	4029	4522
HÜSEYİN AĞA	5864	5226	4541	4118	4507
İBRAHİM ÇAVUŞ	10769	10368	9546	8777	9217
İMRAHOR	5850	5361	5082	4664	4823
İNEBEY	2320	1304	509	378	321
İSKENDERPAŞA	7324	7504	5882	5750	6268
K. MUSTAFAPAŞA	4956	6718	4011	3821	3956
KARIYE	3940	3564	3160	2949	3378
KASAP DEMİRHUN	2727	2305	2023	1861	1904
KASAP İLYAS	1853	1535	1349	1226	497

Şekil 6. İBB Plan Raporu, 2012

Kaynak: İBB Arşivi

Geçmişte birçok imparatorluğa başkentlik yapmış olan Tarihi Yarımada gerek jeopolitik konumu, gerekse ulaşım ilişkileriyle ekonomik bir merkez haline gelmiştir. Aynı zamanda günümüze kadar da kültür merkezi olma özelliğini de korumuştur. İstanbul'un, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, şehrin surların dışında genişlemeye başlaması ve günümüzde de yaygın bir metropol alanı olmasının yanı sıra, geçmişten günümüze süregelen merkezîyet özelliğinin devam ediyor olması, Tarihi Yarımada'nın şehrin prestij alanı olarak halen günümüzde anakentin merkezi alanlarından olması nedeniyle, bu bölgede yurt çapında etkisi olan birçok hizmet ve ulaştırma olanaklarını hanesinde tutmaktadır (Dinçer, Enlil, Evren, 2009).

Tarihi Yarımada'nın önceden olduğu gibi, merkez gelişiminin devam etmesi, üretim ve imalatların yapıldığı işyerleri ile toptan ticaret işiyle uğraşan esnafların artması neticesinde, birçok eski konut alanı vasfı değişmiş; bu alanlar bekâr odaları, depolama alanları, küçük ölçekli ticarethaneler ve üretim atölyesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şen, 2014). Tarihi yarımada da ticaret faaliyetlerinin artması, konut alanlarını azaltarak yerleşik nüfusu dış göçe yöneltmiş ve ticari işyerlerinin artmasına olanak sağlamıştır. Tarihi Yarımada, süregelen bu değişimin yanında gelişim sürecinde de İstanbul'un hem en yoğun yaşama alanı olma özelliğini taşımış hem de iş merkezlerinin odağı olarak faaliyet göstermiştir. Tarihi Yarımada tarihsel ve kültürel değerlerin öne çıktığı, turizm ve ticaretin yoğunlukta olduğu bir merkez konumuna gelmiştir (Aksoy, 2019). Bölgede ticari faaliyetlerin ve turizmin artmasıyla mahallelerdeki azınlıklar neredeyse yok olmuştur. Çoğunlukla iki veya üç katlı olan, küçük parseller üzerine inşa edilmiş tek ailelik konutları, bölgeye çalışmak için gelen genç bekar bireyler kullanmaya başlamıştır (Şen, 2014). Konut nüfusunu kaybetmesi ile birlikte bölge, ticaret ve işletmelerin yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir. Bu ticari alanların gece hizmet vermemesi ve konut nüfusundaki azalma nedeni ile bölge günün geç saatlerinde tekinsiz bir hale dönüşmüştür.

3.2.2 İmar Hareketleri ve Kentsel Yenileme Müdahaleleri

Topografik yapısı ve denizle olan bağlantıları açısından Tarihi Yarımada, eski dönemlerden günümüze şehrin yapısının biçimlenmesinde özgün koşullar üretmiştir. Örneğin, karada ve kıyıda sınır ögesi konumundaki kent surları, savunma görevini üstlenmenin yanı sıra, şehrin gelişim sürecinde de belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu özgünlükler, bölgenin kent planlaması projeksiyonlarının da yapı taşları olmuştur.

Tarihi Yarımada, Cumhuriyet döneminden sonra önemli planlama çalışmalarına sahne olmuştur. Elgötz Planı (1933) ile başlayan erken dönem planlama uygulamaları, genellikle kendi döneminde uygulanamamıştır. Elgötz Planı'ndan sonra Dr. Martin Wagner tarafından hazırlanan 1935 tarihli "İstanbul ve Havalisinin Planı" isimli rapor da yöneticilerin isteklerinin gerisinde kalmış ve plan önerisi reddedilmiştir (Aksoy, 2019). 1936 yılında Prof. Henri Prost, İstanbul'u planlamak üzere İstanbul'a davet edilmiş ve 1951 yılına dek sürecek çalışmalarına başlamıştır (Aksoy, 2019). Prost'un planı kenti yeniden düzenleme ve şekillendirmeyi yol bağlantılarıyla sağlamak üzerine hazırlanmıştır. Bu aşamada tarihi eserleri koruma ve mimari değerlerin onarılması da hedeflenmiştir.

1950-1960 yılları arasında başbakanlık yapan Adnan Menderes öncülüğünde işleme konan modern imar hareketleri, nüfusta yaşanan değişimin de baskısıyla birleşmiş, Tarihi şehir dokusunun ciddi derecede yıpranmasına neden olan çalışmalar neticesinde yeni bir İstanbul imajının meydana gelmesine sebep olmuştur (Aksoy, 2019). 1960-1967 yılları arasında Prof. Luigi Piccinato tarafından düzenlenen "Büyük İstanbul Nazım Planı," İstanbul'un betonarme bir biçimde büyümesi tehdidine karşın şehrin tarihi dönüşümü sürecinde edindiği kültürel ve tarihi çevrenin muhafaza edilmesini, "Büyük İstanbul" için metropoliten bir yönetim oluşturulmasını, anakentsel planlamaya şehirde yaşayan insanların da dahil olmasının sağlanması ilkelerini bünyesinde bulundurmaktadır (Aksoy, 2019). Bu dönemler arasında yarımada sanayileşmenin artması, alana göçü de arttırmıştır. Göçün etkisiyle yasal olmayan yapılaşma ve çarpık kentleşme hızla ilerlemiştir.

1980'li yılların başında düzenlenen ve kabul edilen "1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı" ile Haliç çevresi sanayi bölgesi olmaktan kurtarılarak yeniden tanzim edilmiş ve Haliç'in her iki yakasında da açılan birtakım alanlar olmuştur (Şen, 2014). Boş kalan binalar yıkılarak kamusal alana dönüştürülmüş, kimisi yeşil alan vasfını kazanmış, Haliç'e paralel mevcut kıyı yolu düzenlenip büyütülerek devamlılığı sağlanmıştır. Bu tip uygulamalar sayesinde geçmişten günümüze referans taşıyan eski sokaklar ile kıyı şeridi de bu şekilde kaldırılmıştır (Şen, 2014).

1990'lı yıllarda 1/5000 ölçekli "İstanbul Tarihi Yarımada Koruma Nazım İmar Planı" Gündüz Özdeş tarafından düzenlenmiştir. 2005 yılında ise 1/5000 ölçekli "Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" ve 1/1000 ölçekli "Uygulama İmar Planı" oluşturulmuştur (Şen, 2014). 2007 yılına gelindiğinde sivil mimari, anıtlar ve eserlerin

korunması adına çalışmalar planlanmaya başlamıştır. Planlamalarla ticari alanları, depolar, idari birimler mekâna entegre edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca 2007 yılında trafik sorununu azaltmak adına toplu taşımayı yaygınlaştırma çalışmaları başlatılmıştır. Söz konusu 1/5000'lik plan, kısım kısım iptal edilmiş olup, bu planın iptali ile ilişkili olarak 1/1000'lik plan da böylece geçerliliğini kaybetmiştir (Şen, 2014).

2012 yılına gelindiğinde, 1/5000 ölçekli “Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” yürürlüğe girmiştir (Aksoy, 2019). Yarımada'nın kimliğine uygun tramvaylar ve toplu taşıma araçlarının kullanımı ön plana alınmıştır. Rekreasyon ve sosyalleşmek için yeşil alanları arttırmaya yönelik düzenlemeler belirlenmiştir. Yeşil alanlarla yaya yollarının bütünleşerek devam edebileceği yarımada'nın tarihi dokusunun bozulmaması hedeflenmiştir (Şen, 2014).

Plana müteakip geliştirilen birçok proje bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde kimi başarılar getirmişse de, yarımada genelinde yeterli olmamıştır. Aksine, 5366 Sayılı Yasa kapsamında gerçekleştirilen kentsel yenileme müdahaleleri, sosyal donatıları ve toplumsal hizmetleri arttırmaktan çok, yapısal ölçekte kalarak bina ve sokak özelinde yenileme çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır. Balat, geçmişteki konut nüfusunu kaybetmiş, imalathane, atölye ve kafeleriyle öne çıkmaya başlamıştır.

3.2.3 Balat'ta Kültürel Demografik Yapının Çözülmesi

Balat'ın Bizans dönemine dayanan bir geçmişi vardır. Museviler bu dönemde bölgeye yerleşmişlerdir. Osmanlı döneminde Yahudi ve Rum toplulukları da bölgeye yerleşmeye başlamıştır. İlçe, bu topluluklara ait ibadethaneleri, bölgedeki esnafı, hamamı ve çarşısıyla sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan zengin olmasıyla İstanbul'un en önemli kent merkezlerinden biri haline gelmiştir. Museviler ve Rumlar için bu bölgenin önemi büyüktür. Bunun nedeni ise, tarih öncesinde Makedonya, İspanya gibi ülkelerdeki savaştan ve sürgünden kaçan Museviler ve Rumlar buraya yerleşmiş ve bir topluluk oluşturmuştur.

Fatih Vakfiyesine göre Balat'a ilk yerleştirilenler, Makedonya-Kastorio'dan getirilen 100 kadar fakir Musevi ailesidir. Aileler getirildikleri bölgenin adını taşıyan Kastorya Sinagog'unu inşa edip çevresinde ikamet etmeye başlamışlardır (Çiçekliyurt, 2020). Rumlar ise haliç kıyısında Sveti Stefan Kilisesini inşa edip etrafına yerleşmişlerdir. Böylelikle balatta küçük azınlıklar bir arada yaşamaya başlamıştır. İstanbul daha sonra da Musevilere ve Rumlara ev sahipliği

yapmaya devam etmiştir. 1493 senesinde İspanya ve 1499 senesinde ise Portekiz ve İtalya'dan Balat Senti'ne gelen Museviler; Geruş, Neve Şalom, Messina ve Montias Sinagoglarını kurmuşlardır (Çiçekliyurt, 2020).

Balat 17. yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştır; fakat 18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde önemini yitirmeye başlamıştır. Bu değişimin en büyük nedeni; bölgede çıkan yangınlar ve Haliç kıyısındaki ticaret canlılığının azalması gösterilmektedir. Balat bölgesinde sürekli çıkan yangınlar neticesinde, iskele civarında yer alan imalathaneler, ahşap depolar, kereste dükkânları, değirmen vb. yapılar; sur içerisinde yer alan ibadethaneler ve anıtsal örneklerin dışında, dar sokaklar üstünde çoğunlukla küçük ahşap yapılardan oluşan kent dokusu, büyük oranda yok olmuştur (Çiçekliyurt, 2020). Yangınlar sadece evlere değil Balat semtinin tarihi dokusuna da zarar vermiştir. Tarihte ilk ahşap Rum kilisesi olarak bilinen Sveti Stefan Kilisesi de bu yangınlar sonucu tamamen kül olmuştur. Bölgedeki Rum sayısı ne kadar azalsa da Kilise tekrar restore edilmiş ve tamamen demirden yeniden inşa edilmiştir.

Balat semtinin sosyal yapısı tarih boyunca farklılık göstermiştir. Semt içerisinde yaşayan insanlara göre oluşup değişiklik göstermiştir. Örneğin, geçen yüzyılda Haliç kıyısındaki balıkçılığın artmasıyla; sokaklar, başta kayıkçılar olmak üzere gemiciler, sokak satıcıları, hamallar vb. kişilerin yoğun bir biçimde ikamet ettiği bir bölgeye dönüşmüştür (Çiçekliyurt, 2020). Bu bağlamda burada yer alan iskeleler, kayıkhaneler, kahvehaneler, ve birçok maddi durumu düşük aileyi barındıran Yahudi-haneler inşa edilmeye başlanmıştır (Çiçekliyurt, 2020). Balat'ın sokakları ise tekinsiz, başıboş, pis, karanlık görünümlü, dar ve bakımsız olarak gözlemlenmiştir.

Balat Senti ve 19. yüzyılda Musevi yurttaşların yoğunlukta olduğu mahalleler, 20. Yüzyıldan itibaren sosyal açıdan kayda değer nitelikte bir değişikliğe maruz kalmıştır. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Haliç kıyılarına başta devlet tarafından kurulan fabrikaların, devamında ise her türlü atölye ve imalathanelerin, mezbahanın gelmesi bu bölgenin büyük ölçüde değişime uğramasına neden olmuştur (Ahunbay, Dinçer, Şahin, 2016). Fabrika ve sanayide çalışmak isteyen genç erkek nüfus bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Özellikle 1942 yılında yürürlüğe giren "varlık vergisi", 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması, semtin Museviler tarafından terk edilmesinde ciddi bir rol oynamıştır (Çiçekliyurt, 2020). Tüm bunlar Balat'ın ticari yaşamını da büyük oranda etkilemiştir. Musevi nüfusu azalmış ve farklı semtlere doğru iç göçler gerçekleşmiştir. Bölgede 19. yüzyılda alt yapı sorunları başlamış, lağım çukurlarında

taşmalar meydana gelmiştir. Çukurlardaki taşmalar limanları kirletmiş ve balıkçılık faaliyetlerini de engellemeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürdüğü dönemden evvel, Fener-Balat bölgesinde bulunan azınlıklar (Musevi ve Rumlar), Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bölgede varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. 19. yüzyıldan sonra Haliç kıyılarındaki ticaretin hareketliliğinin gitgide azalması ve çıkan yangınlar, Balat Sempti'nin insanların nazarında değerini yitirmesine neden olmuştur. 1930'lu yıllarda ise Fransız şehir planlamacısı Henry Prost'un bölgeye sanayiye getirme planıyla birlikte, devlete bağlı fabrikaların ve imalathanelerin bölgeye kurulmasının akabinde Balat'ın çehresi değişmiştir. (Köksal, 2002). Sanayinin semte gelmesi işgücü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Rumların ve Musevilerin bırakıp gittiği evlere, Anadolu'dan gelen işçiler yerleşmiştir. Böylece Balat'ın azınlık nüfusu ucuz işgücü ihtiyacıyla yer değiştirmiştir.

Rum nüfusun yaşamını sürdürdüğü sahil kesimindeki yalılar yerlerini atölye ve fabrikalara bırakmıştır. Bu değişim semtin sosyal yapısını bozmuştur. Rumlar ve Museviler Balat'ı zamanla terk etmişlerdir. Bu bölgede yer alan fabrikalar ve büyük depolar artık kullanılamayacak hale gelmiş ve zaman içerisinde de yıkılmıştır. Ne var ki; zamanla sanayi birimleri arasında yer alan kentsel özellikler de kalmamıştır (Ahunbay, Dinçer, Şahin, 2016). 1985 yıllarında lağımın taşmasıyla Haliç sahili temizleme çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalarla birlikte sanayi alanları da kaldırılmıştır. Sanayinin kaldırılması çalışan nüfusu işsiz bırakmış ve yoksulluğa itmiştir. Fakat kiraların ucuz olması ve gecekonduların yoğunluğu nüfusun semtte kalmasına neden olmuştur. Giderek fakirleşen semt için planlamalar ve iyileştirilme çalışmaları planlanmaya başlanmıştır.

Balat Sempti'nden kimi kaynaklarda karanlık, dar ve bakımsız bir bölge olarak bahsedilmiştir. Balat tarihi boyunca sağlık açısından tehlike arz eden ve kirli bir semt olarak bilinmektedir. Buna örnek olarak 24 Temmuz 1895 tarihli kayıtlarda, Balat'ta baş gösteren kolera nedeni ile alınan sağlık önlemlerinden bahsedilmektedir (Çiçekliyurt, 2020). 19. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'un sağlık açısından problemlili ve çevresel sıhhi şartlarının kötü olduğu bir "getto" izlenimindedir (Aksoy, 2019). Daha sonra bölgede iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır. Sahil şeridi düzenlenip rekreasyon alanı oluşturulmuştur. Haliç kıyılarının yeniden düzenlenmesi ve Haliç'in temizlenmesi suretiyle kamusal kullanımının artması ile Fener Sempti'nin de gelişimine endeksli olarak, Balat Sempti de sürekli gelişim içerisinde

bulunmaktadır (Çiçekliyurt, 2020). Bu süreç içerisinde de bölgedeki emlak piyasaları hareketlenmiş ve nüfus tekrar başkalaşmıştır. Fatih Belediyesi ile Avrupa Birliği'nin iş birliği ve koruma-iyileştirme hedefleriyle başlanılan iyileştirme projesi bu süreci hızlandırmıştır. Akabinde bu projeye Fener-Balat Yenileme Projesi dahil olmuştur. Böylece Fatih Belediyesi ile Avrupa Birliği öncülüğünde sürdürülen yenileme çalışmaları, yerini kamu-özel sektör ortaklığında devam ettirilen yenileme çalışmalarına bırakmıştır (Köksal, A. 2002). Geçmiş yıllarda azınlıkların, Yahudilerin yaşadığı bir bölge olan Balat, günümüzde sanatçıların ve genç girişimcilerin mekânı haline gelmiştir. Geçmiş yıllarda mahalle sakinlerine hizmet veren esnaflar dükkanlarını kapatıp, başka ilçelere yerleşmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte boşalan dükkanlar günümüzde imalathane, kafe veya atölye olarak hizmet vermektedir.

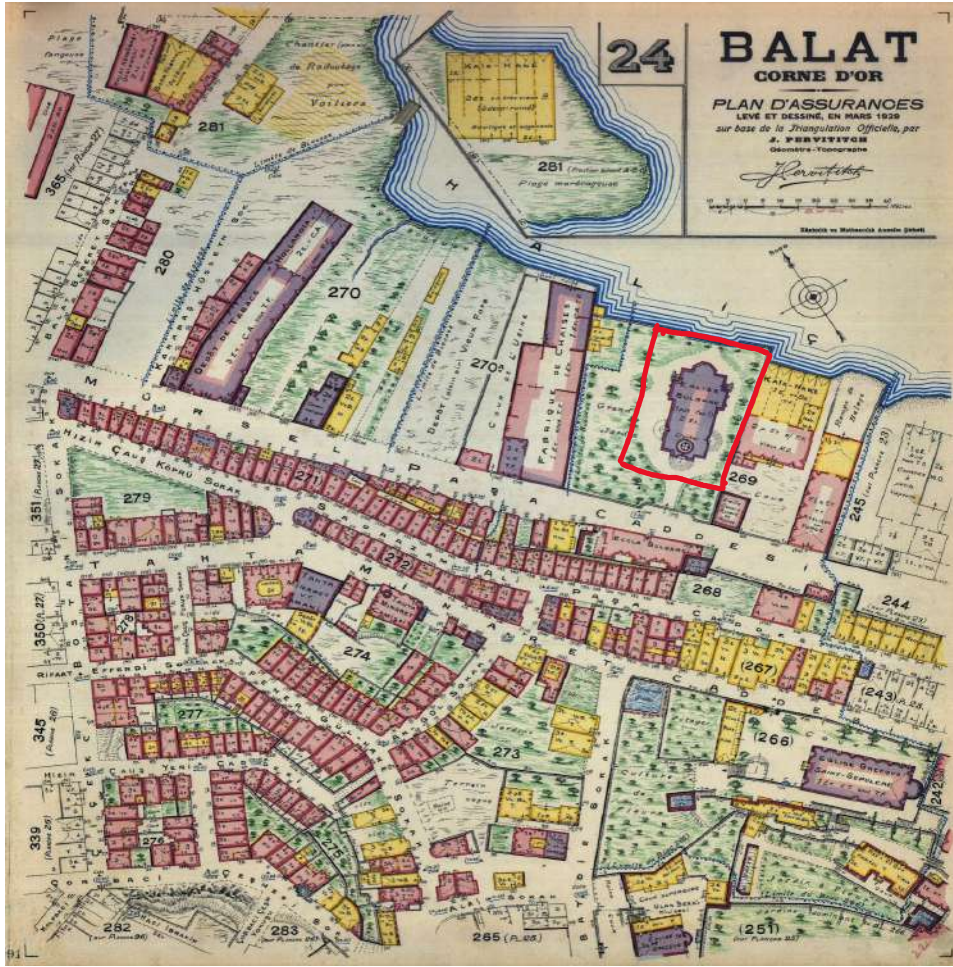
Şekil 7. Balat Sokakları - Kaynak: Biz Evde Yokuz İnternet Sitesi

3.2.4. Balat'ta Bulgar Cemaati ve Sosyo-Mekansal Özgünlükler

Balat Mahallesi, her dönem için farklı ve önemli bir alan olarak varlığını sürdürmüştür. Mahalle'nin geçmişine baktığımızda, birçok ırk ve millete ev sahipliği yaptığını, bu toplumların varlığıyla birlikte fiziksel birçok dönüşüm yaşadığını gözlemleyebiliyoruz. Bölgenin geçmişinin Bizans döneminden de öncesine dayandığını söyleyebiliriz.

681 yılında kurulan ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan I. Bulgar Devleti (Slav- Bulgar Devleti), Balkanlar'da kurulmuştur ancak 1028 yılında Bizans egemenliğine girmiştir. 1396 yılında Bulgarlar'ın Osmanlı egemenliği altına girmesi ve Osmanlı Devleti'nin başkentini Edirne'den İstanbul'a taşıması ile Bulgarlar'ın İstanbul ile bağı güçlenir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Yeniçeri Ocakları'nın kaldırılmasıyla ve özellikle Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilanı ile Bulgarlar İstanbul'a akın eder. Burada yaşayan Bulgar toplulukları esnaf grupları oluşturular ve bazı meslek ve zanaatları tekellerinde toplarlar. Daha önce mevsimlik işlerde çalışan Bulgarlar, daha sonra başkente yerleşerek koloni kurarlar. Öyle ki, 19. yüzyıl ortalarında İstanbul'daki Bulgar nüfusu 45-50 bin kişiye ulaşır. Öte yandan koloninin ekonomik potansiyelinin bir sonucu olarak, İstanbul önemli bir kültür ve edebiyat merkezi kimliği kazanmıştır. İstanbul'da bulunan ve yabancı okullarda okuyan öğrenciler tarafından çıkarılan sürekli yayınlar, kurulan kültür kurumları, matbaalar ve yayınlanan kitapların sayısı da giderek artar. 1885 yılında Doğu Rumeli Eyaleti'nin Bulgar Prensiği ile birleşmesinin ardından İstanbul'daki Bulgar kolonisi azalmaya başlar; ancak 1880'li yıllarda Bulgaristan'da yaşanan ekonomik kriz, bu göç dalgasını tersine çevirir (Mevsim, 2011).

Balat, Haliç'in kıyısında yer alması dolayısı ile tarihi boyunca liman olarak kullanılmıştır ve deniz ticaretinde etkili olmuştur. Balat'ın iç kesimleriyle yani sur içinde kalan mahalleler ile bağlantısını "Balat Kapısı" sağlamaktaydı. Varlık düzeyi düşük gruplar "Dış Balat'ta" yani bu surların dış bölümlerinde ikamet ederlerdi. Balat'ın sahil kesimlerinde ve iskele çevresinde imalathaneler, ahşap depolar, kereste dükkanları, un değirmeni, vb. yapılar olsa da; sur içerisinde yer alan bölgelerde dini yapılar ve dar sokaklar üzerinde genelde iki veya üç katlı ahşap evlerden oluşan yapılar bulunurdu. Bu az katlı ahşap evlerin genelde geleneksel Yahudi ev dokusuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sık sık çıkan yangınlar dolayısıyla kent dokusunun ciddi derecede hasar gördüğünü de söylemek mümkündür (Ahunbay, Dinçer, Şahin, 2016).

Şekil 8. Pervitch Haritası, 24 numaralı pafta Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Web Arşivi

Pervitch Haritası'nı incelediğimizde Balat Mahallesi'nin, 1922-1945 dönem aralığındaki şeklini görebilmekteyiz. Sahil bölgesinde bahsedilen imalathane ve depoların varlığı incelenebilmektedir. Bununla beraber sur içi olarak adlandırılan bölgede anıt ve dini yapıların varlığı da görülebilmektedir.

Çıkan yangınlardan etkilenen ve harap olan bölgeler ilk olarak 1848 senesinde yayınlanan "Ebniye Nizamnameleri" ışığında giderek kargirleşmiş ve dar yollar aynı ölçüde genişletilerek hem sahil bölgesinde, hem de sahile yakın sur içindeki bölgelerde, ızgara planlı bir kentsel düzen hayata geçirilmiştir.

Haliç, tarih boyunca kıyılarında yaşayan insanlar için tekin, korunaklı ve güvenli bir liman özelliği taşımıştır. Balıkçılık, deniz ticaretinde önemli bir rol oynamıştır. Ne var ki; 1840'lı yıllardan sonra, deniz ticaretindeki değişimlerle, Haliç kıyısında, Sirkeci'den Balat'a kadar

uzanan eski ahşap ticaret iskeleleri ve civarındaki depolar, dükkânlar ve hanlar önemsiz hale gelmeye başlamışlardır. Böylelikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Haliç kıyılarında önce fabrikalar, onu takiben her tür atölye, imalathane ve mezbahanın gelmesi, sahile farklı bir kimlik katmış, daha doğrusu değiştirmiştir. Cumhuriyet sonrası İstanbul'un planlı bir şekilde büyümesi, Haliç'i kirletmeye başlamıştır. 1984-1986 yıllarında gerçekleşen Haliç temizliği sırasında kıyadaki geleneksel doku yıkılmıştır. Sur dışındaki tarihi yapılar ve kentsel dokunun yerini parklar almıştır. Bu fiziksel yapı değişiminin yanı sıra Balat'ın sosyal yapısı da değişmiştir (Ahunbay, Dinçer, Şahin, 2016).

Göründüğü üzere, değişime uğrayan ekonomik ve sosyal koşullar, kentlerdeki dinamik büyümeler, görece basit ve akışkan olan modernite öncesi kent hayatını giderek daha karmaşık ve değişken bir kent hayatına dönüşmeye zorlamıştır. Sosyal ve mimari değişimlerin etkisiyle Tarihi Yarımada ciddi bir kimlik değişimi geçirmiş ve günümüzde bu değişimi devam ettirmektedir. Tarih boyunca birçok dönüşümden geçen Balat Mahallesi de, Bulgar nüfusunun neredeyse tamamını kaybetmiş, ciddi anlamda küçülen cemaat, şimdilerde Bulgar Eksarhlığı'nın da bulunduğu Şişli bölgesinde ikamet etmektedir. Bulgar Ortodoks Eksarhlığı Vakfı Başkanı Sayın Vasil Liaze; 19 yüzyıl sonlarında 45-50 bin kişiyi bulan Bulgar nüfusunun, günümüzde Eksarhlık bünyesindeki üyelere bakarak 600 kişi civarında olduğunu aktarmıştır.

Vakıf Başkanı Vasil Liaze, Balat, 1940 doğumlu bir Bulgardır. Kendisi 1953 yılında 13 yaşında iken Şişli'ye ailesi ile birlikte yerleşmiştir. Ailesi ile Balat'ta ikamet ederken Sveti Stefan Kilisesi'nin ahalisinin 1950'li yıllarda 2000 kişi civarında olduğunu belirterek, ayinlerin o dönemde bu kilisede aktif bir şekilde gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Bu cemaat genel olarak hem Fener Rum Kilisesi'ni hem de Sveti Stefan Kilisesi'ni kullanmakta imiş. Günümüzde ise cemaatin, aktif olarak kullanılan Şişli Kilisesi civarında Şişli, Aksaray, Bakırköy ve Kadıköy'de ikamet ettiğini ifade etmiştir.

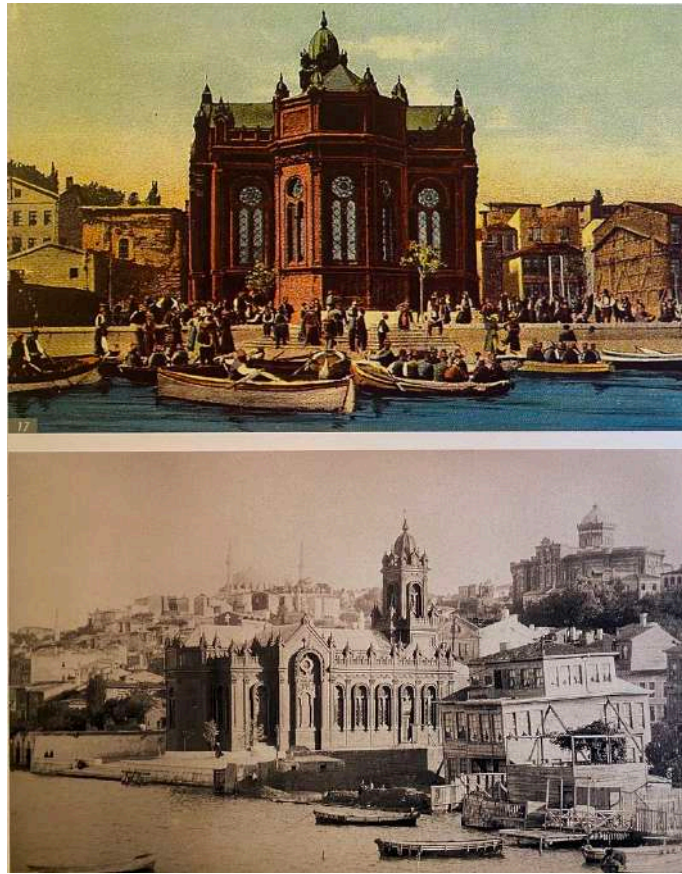
*Şekil 9. Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Kilisesi Vakfı Binası, Şişli - Kaynak: “İstanbul Bulgar Tarihi anıtları” Kitabı
İstanbul Bulgar Eksarhlık Vakfı Arşivi*

3.3. Yeni Kentsel Altyapı Uygulamaları: Tarihe “Rağmen” Dönüşüm ve Sveti Stefan Kilisesi

1950’li yıllardan itibaren göç yoğunluğu nedeniyle hızla büyüyen yarımadada eğitim, sağlık ve sosyal donatı alanları yetersiz gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla, bölgede hayatını idame ettirmekte olan popülasyonun artık kendi ihtiyaçlarını semt bazında karşılayamayacak düzeye ulaşmış olduğu gözlemlenmektedir. Bu da yarımada halkının merkezi alanlara bağımlı bir yapıda yaşamaya zorlamaktadır. Diğer taraftan, tarihi merkezin yarımada halkının çok ötesinde bir nüfusa (turistler dahil) hizmet ettiği aşıkardır. Var olan ev-iş trafiğinin yansıra, insanların hizmet alımı yönündeki ihtiyaçlarını gidermek adına gün içerisinde Tarihi Yarımada’ya

yönelmesiyle insan ve taşıt trafiği son derece artmıştır. Tarihi karakterine rağmen Yarımada'nın metropolün de merkezi olarak görülmesiyle, birçok sayı ve türde toplu taşıma yatırımı da bölgede düğümlenmiştir. Tren, tramvay, metro, metrobüs, otobüs, minibüs, vapur, Marmaray gibi pek çok ulaşım ağı bölgede kesişmektedir. Bu durum da zaten kalabalık olan yarımada'ya kapasitesinin çok üzerinde bir insan akışını yönlendirmektedir.

Yukarıda sözü edilen merkezileşme süreci, yarımada'nın çeşitli noktalarında somut altyapı yatırımlarına sebep olmuştur. Bu yatırımlardan Balat Mahallesi ve Sveti Stefan Kilisesi de payını almıştır. Öncelikle, 1980'li yıllarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından yapılan altyapı çalışmaları nedeniyle kilisenin önüne karayolu yapılmak suretiyle, deniz ile olan bağlantısı kesilmiştir. Böylesi bir dönüşümün, kilisenin deniz yolu ile ulaşımını sınırlandırması kaçınılmazdır. Öyle ki; bu çalışmalar ile kilisenin karada ilişkili olduğu konutlar, imalathaneler ve atölyeler yıkılmıştır. Yıkılan bu yapılar yerine ise parklar ve bahçeler yapılarak, bölge yeşil alana dönüştürülmüştür.

Şekil 10. Sveti Stefan Kilisesi'nin açılışı ve 19. yüzyıldaki durumu

Kaynak: "İstanbul Bulgar Tarihi anıtları" Kitabı

İstanbul Bulgar Eksarhlık Vakfı Arşivi

“Deniz, ahşap çitle çevriliydi, orta limanda açılan küçük bir kapı vardı. Kilisenin karşı kıyısında tersane bulunuyor, bunun solunda Hasköy Mahallesi, sağında ise Galata’daki Venedik Kulesi görünüyordu. Bu kuleden kentte çıkan yangınların sinyali veriliyordu. Kasımpaşa önünde ise, üç dizi topla en büyük Türk savaş gemisi olan Mahmudiye demir atmıştı. Toplardan sultan bayramlarında 21 veya 101 pare top atılıyordu. Kasımpaşa’da büyük savaş gemileri de vardı. Cuma günü Müslümanlar için bayramdır ve önde gelen kişilerle sultan, 24 kürekle çekilen ve altından parıldayan kayıkla, haliç’in dibine doğru, Eyüp Camiisi’ne ve şahane Kağıthane’ye gidiyordu. O zaman körfezdeki hareket duruyor ve gemilere sayısız büyük ve küçük bayraklar asılıyordu. Askerler gemilerin bordasına diziliyor ve yüksek sesle “Bin yaşa!” diye bağıyorlardı. (ss.24)

Bu bilgiler ışığında Şekil 11’i incelediğimizde, günümüzde kilisenin kara ve deniz ile bağlantılarındaki bozulmaları ve çevresindeki yapıların yıkımını daha net bir şekilde görebiliyoruz. Ayrıca Efrem Karanov’un aynı isimli kitabında kilise ve Metoh Binası ile ilgili şu ifadeler yer vermektedir;

... Rum çamaşırcı kadınlar (kilisenin avlusunda) çamaşırlarımızı yıkıyorlardı. Bazı öğrenciler ise bunu genelde yontu günlerinde okulda (kilisenin daha önce bünyesinde olan yapılardan biri okul idi) kendileri yapıyorlardı. Avluda ateşler yakılıyor, tencere ve kazanlar suyla dolduruluyor ve gelecekteki kutsal Bulgar kilisesinin taş temellerinde veya herhangi bir taş, kalas veya tahtaya giysileri sürtüyorduk. ... Odunu ise deniz dalgaları getiriyordu. Bazen sular kabarıyor ve dalgaların kıyıya yılan bile attığı oluyordu. (ss.35)

... Haç Çıkarma Yortusu’nda denize haç atılıyor ve avluya bir bölük asker diziliyordu. ... Bir Haç Çıkarma Yortusu’nda deniz tarafındaki ahşap çit, üzerine yığılan insanlarla yıkıldı ve denize uçtu. (ss.53)

... Günlerimiz de keyifli geçiyordu. Çeşitli tatlılar alıp yiyorduk, oyunlar oynuyor ve hikayeler anlatıyorduk, denizi ve sokağı seyrediyor, denizde

balık, midye, yengeç, istiridye, inanılmaz renklerde denizyıldızları, kıyıya çıkarılınca eriyen denizanalarını tutuyorduk. (ss.55)”

Bu bilgilere dayanarak, denizin yalnızca bir ulaşım aksı veya yöntemi olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Kilise, deniz ile ilişkisini ulaşımdan ziyade, bir yaşam biçimi olarak sürdürmekteydi. Metoh Binası ve kilise kullanıcıları, denizi gerek ibadet, gerekse besin ve yakıt kaynağı olarak kullanıyorlardı. Günümüzde yapının deniz ile bağlantısına bakacak olursak karayoluna ek olarak son yıllarda yapılan tramvay hattını da görebiliriz. Bu hat İBB tarafından 2021 yılında hizmete açılmıştır (Şekil 12).

Şekil 12. Balat Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, 3. Katından görünüş

Fotoğraf: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Kıyı kenarında 2021 yılında faaliyete geçen tramvay hattı da görünmektedir.

Karayolu çalışmaları kilisenin kuzey cephesinde de devam etmiştir. Mevcutta bulunan ve Pervititch Haritaları'nda da görülen Mürselpaşa Caddesi, dönem dönem yapılan asfalt çalışmaları nedeniyle yükseltilmiş ve kötü hizmet verdiği yapıların zemin kotunun üzerine çıkmıştır. Bu durum, caddenin yapılarla olan organik bağlantısını olumsuz etkilemiştir.

Geçmişte zemin ile aynı kotta girişi bulunan Metoh Binası'nın, günümüzde girişi zemin altında kaldığı için merdiven eklenmiş ve kullanımını zorlaşmıştır.

Şekil 13. Metoh Binası

Fotoğraf: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 14. Metoh Binası girişinden Sveti Sveti Stefan'a bakış

Fotoğraf: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Geçmişte Metoh Binası girişinin, yol ile ilişkilerini anlamak adına yine Mevsim (2011:43)'in kitabından Efrem Karanov'un anılarını incelemekte fayda var;

“Kagir'in (Metoh Binası'nın) sokak kapıları kocamandı, bunlardan mermerle kaplı bir galeriye giriliyordu. Kenarında oturma yerleri olan öngiriş ve Kagir'in ikinci katına çıkan karanlık taş merdiven yanında güzel bir çeşme vardı. Bu galeride, sokak kapısı önünde olduğu gibi, koyu muhabbete dalınıyordu. Dış kapı önüne oturup sohbet etmek bütün Bulgaristan'da bir gelenektir.

(...) Kagir'in kapısı önünde oturmak çok hoştu, çünkü sokaktan her çeşit insan geçiyordu. Salepçiler başta olmak üzere sırtında sepet ve başında tepsilerle satıcılar geçiyorlardı. İçinde hanım dolu koçular, at koşmuş beyzadeler, merkebe binmiş yaşlılar, geniş fistanlı kadın ve nalım giymiş kız çocukları geçiyorlardı. Bayrak yerine mendil ve silah gibi omzuna atılmış sopalarla gaydalı Bulgarlar da geçiyorlardı. Bunlar sultan çayırlarını biçmeye ve sultan atlarını olatmaya gidiyorlardı.”

Malesef günümüzde Bulgarlar'ın sayıca az olması nedeniyle Metoh Binası bir okul olarak hizmet görmüyor. Metoh Binası müze olmak üzere kapatılmış ve açılmayı bekliyor. Ancak; geçmişteki çevresel diyalogları kurabileceği bir bağlantı yakalamak için yapılan altyapı çalışmalarının yeniden düzenlenmesi gerekiyor.

Bölgedeki bir başka altyapı sorunu ise çevre kirliliğidir. İnsan akışı nedeniyle atık çöp oranları da artmış ve çevre kirliliğine yol açmıştır. Araba ve toplu taşıma trafiği hava kirliliğine sebebiyet vermiştir. Altyapı ve kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği, artan kapasiteyi kaldıramamakta ve yer yer taşkınlar oluşturmaktadır. Kanalizasyon atıklarından kurtulmak için zaman zaman Boğaz suyuna boşaltılması deniz ekosistemine ciddi oranda hasarlar vermektedir. Nüfus yoğunluğunun artmasıyla doğru orantılı olarak artan sert zemin yapılaşması yüzünden yeşil alanların yüzdesi azalmış ve neredeyse yok olmuştur. Düşük vasıftaki çevresel kalitesi ve bölgedeki eğitim düzeyinin yüksek olmaması nedeniyle beraber, alınan hizmetin de yeterli oranda olmaması, Tarihi Yarımada'nın geçmiş dönemlerdeki fonksiyonunu ve kullanım

yoğunluğunun kaybolmasına, fiziksel ve sosyo-ekonomik açıdan ciddi bir gerilemeye maruz kalmasına yol açmıştır. Bu gerilemenin giderilebilmesi ve söz konusu bölgelerde, kent içindeki yaşam kalitesini tekrardan eski haline döndürebilmek adına farklı boyutların öne sürüldüğü kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması gerekmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Tarih boyunca, kentin temel mekânsal unsurları arasında yer alan surlar, savunma işlevini sağlamakla kalmamış kentin büyüklüğünü ve gelişimini de sınırlarıyla belirlemiştir. Kent surların içerisinde büyümeye ve var olmaya devam etmiştir. Kentin bir diğer önemli öğelerinden limanlar ve su ihtiyacını karşılamaya yönelik altyapı sistemleri, Bizans döneminde oluşturulmaya başlanmıştır. Bu öğeler günümüze, gelişip şekillenerek ulaşmıştır (Dinçer, Enlil, Evren, 2009). Sveti Stefan Kilisesi örneğine baktığımızda ise, kilisenin yapım aşamasından itibaren bulunduğu bağlam ile ilişkileri Balat Mahallesi'nin geçmişi ile örüntülüdür. Balat Mahallesi ise Bizans döneminden bu zamana kadar tarih boyunca çok katmanlı bir yapı halinde gelişmiştir.

Kültürel miras, konum açısından yer aldığı bölgenin ve önceki zamanların tarihsel kalıntılarının izlerini taşıyarak geleceğe kadar aktarılabilmesidir. Kültürel miraslar bölge de yaşayan halkla birlikte gelişip ilerlemekte ve var olmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkacak olan bu aktarımın verimli olması adına, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının korunabilmesi açısından, sürdürülebilirliğe ilişkin ilke ve prensiplerden uzaklaşmadan birtakım stratejilerin uygulanması gerekmektedir (Dinçer, Enlil, Evren, 2009). Çağdaşlaşmanın yanı sıra, globalleşmenin de etkisiyle, yarımadada yer alan kültür mirasının birer parçası olan alanlar, günümüzde turizm alanları ve ekonomi merkezleri haline dönüşmüştür. Kent merkezinde yer alan tarihi dokuya sahip bu mekanlar günümüzde ticari faaliyetlerin en yaygın biçimde faaliyet gösterdiği yerler olarak belirlenmiş ve tarihi dokusu üzerinde istenmeden baskı kurulmuştur. Bu sebeple, bu bölgelerle ilgili özel koruma önlemleri alınmalıdır.

Tarihi Yarımada 1/5000 ölçekli “Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” plan raporuna göre, yayaların kullanımına açık meydanların, kentsel tasarım projeleri ölçeğinde yeniden düzenlenip, kentsel tasarım rehberleri ışığında, Tarihi Yarımada'nın tarihsel, kültürel, fiziksel ve doğal kimliğine yaraşır bir biçimde kent mobilyaları ile zenginleştirilerek geleneksel mimari kimliğine uygun bir biçimde projelendirmesi hedeflenmiştir (Şen, 2014). Bu hedefler, yerelden metropol ölçeğine, yapı-sokak ölçeğinden mahalle bütünlüğüne tüm özgün değerler ve mekansal ilişkiler dikkatle incelenerek uygulamaya geçirilmelidir.

Avrupa Birliği ve UNESCO tarafından desteklenen Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu Projesi, konutların toplumsal olgular nazara alınarak geliştirilmeleri, yakın bölgedeki sosyal

donatların ve toplumsal hizmet faaliyetlerinin artırılması, semtin köklü ve ciddi bir şekilde düzeltilerek ve tekrar eski canlılığına ulaştırılması hedeflenmesi (Akarca, 2019) bakımından dikkate değer bir projedir. Projenin tamamlanmasının ardından Fatih Belediyesi de çeşitli iyileştirme çalışmalarına başlamıştır. Özellikle belediye kıyı şeridi ve ön görünüm alanı üzerinde projelerini artırmıştır (Akarca, 2019). Bu çabaların anıtlar ve yer bağlamı ilişkilerinin güçlendirilmesi, yapıların şehrin gündelik hayatına yeniden kazandırılması nosyonlarını da kazanması beklenmelidir.

Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de gerek Türkiye, gerekse dünya tarihi mirası açısından önemli bir yapıdır. Kilise, yalnızca mimari olarak değil, aynı zamanda Bulgar etnisitesi ve cemaati açısından önemli bir yere sahiptir. Yapı, adeta İstanbul'da yaşamış Bulgar cemaatinin verdiği var olma mücadelesinin simgesidir. Yapım aşamasında dahi birçok sorun yaşanmasına rağmen, cemaatin desteği ile inşası tamamlanmış bir yapıdır. Bu yapı mimari olarak da eşsizdir. Dünyada bu tekniklerle inşa edilmiş bir yapı daha bulunmamaktadır.

Ancak ne yazık ki, günümüzde kilise cemaatinden uzak kalmıştır. Kentin yaşadığı sosyo-ekonomik dinamikler mahalleyi de etkisi altına almış ve dönüşüme mecbur bırakmıştır. Göç etmek durumunda kalan Bulgar halkı, kiliseyi günümüzde yalnızca özel günler için kullanmaya başlamıştır. Aynı şekilde kilisenin içinde bulunduğu bağlam ile diyalogları kopmuş, çevresi yeşil alana terk edilmiştir. Uçsuz bucaksız parklar ve yürüyüş yollarının ortasında kilise, adeta heykelleştirilmiştir. Oysa ki, geçmişte kilise mahalle ve civar yapılar için bir anlam ifade etmekteydi. Çevresindeki yapıların yıkımı ile içinde bulunduğu tarihi dokuyu kaybeden kilisenin mahalle ile olan ilişkilerini günümüzde dahi okuması imkansız hale gelmiştir.

Haliç için önemli noktalardan biri olan deniz bağlantısından yoksun bırakılan yapıya ulaşım, günümüzde yalnızca karayolu ile yapılabilmektedir. Halbuki Haliç, bünyesinde önemli miktarda Bulgar nüfusu barındırmış, çok kültürlü bir alandır. Bu derece önemli bir alanda deniz sirkülasyonunu kaybetmek, bu kültüre içkin olan “deniz kültürü”nün de yitimi anlamına gelir. Balat gibi yıllarca liman kıyısı olarak kullanılan bu sahil, günümüzde doldurularak yola terkedilmiş ve iskeleler yıkılmıştır. Tüm sahil aksı yapılardan temizlenerek tarihi ve kültürel bir miras alanı yok edilmiştir.

Tarihi Yarımada'nın bu derece önemli değerlerini barındıran bu lokasyonların korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi adına yapılacak olan çalışmaların daha kontrollü ve bilinçli

yapılması gerekmektedir. Bununla ilgili toplumun bilinçlenmesi, tarihi ve kültürel miraslarını koruyabilmek adına katılımcı çalışmalar yapılması ve değerlerine sahip çıkması önemlidir. Tarihi Yarımada gibi bünyesinde yüzyıllar barındıran, tarihi okuyabildiğimiz miras alanları ve çevreleri üzerinde proje çalışmaları yaparken, koruma ve yenileme kavramları tam anlamıyla anlaşılmalı ve ancak o şekilde uygulamaya sokulmalıdır. Bu projelerle ilgili denetimler artırılması ve yeni koruma tedbirleri alınmalıdır. Böylelikle yalnızca yapıları değil, yapıların içinde bulunduğu kent dokusunu ve ilişkilerini de koruyabiliriz.

5. FOTOĞRAF ARŞİVİ

Şekil 15. Sveti Stefan Kilisesi

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

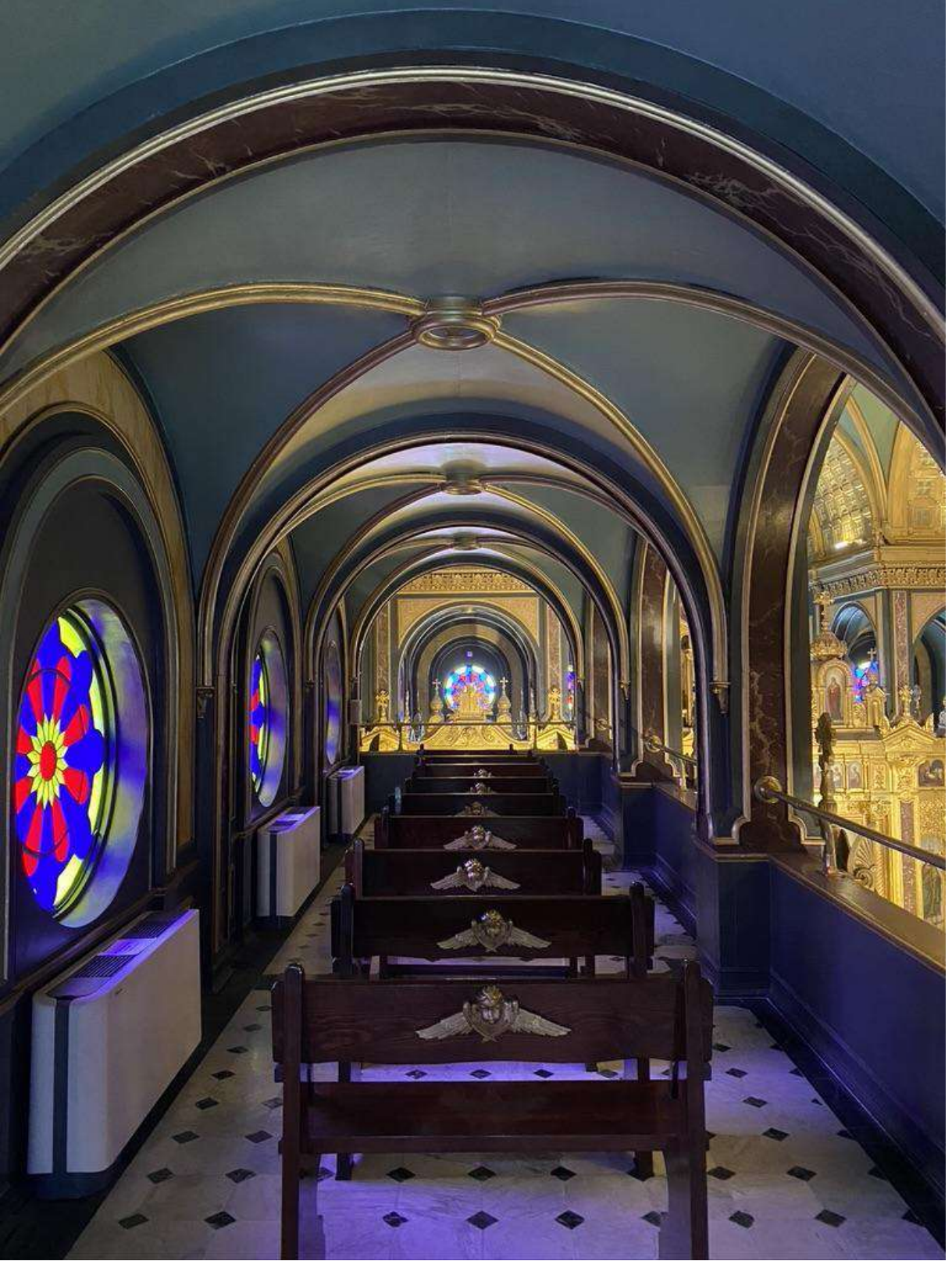
Şekil 16. Sveti Stefan Kilisesi'nden denize bakış

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

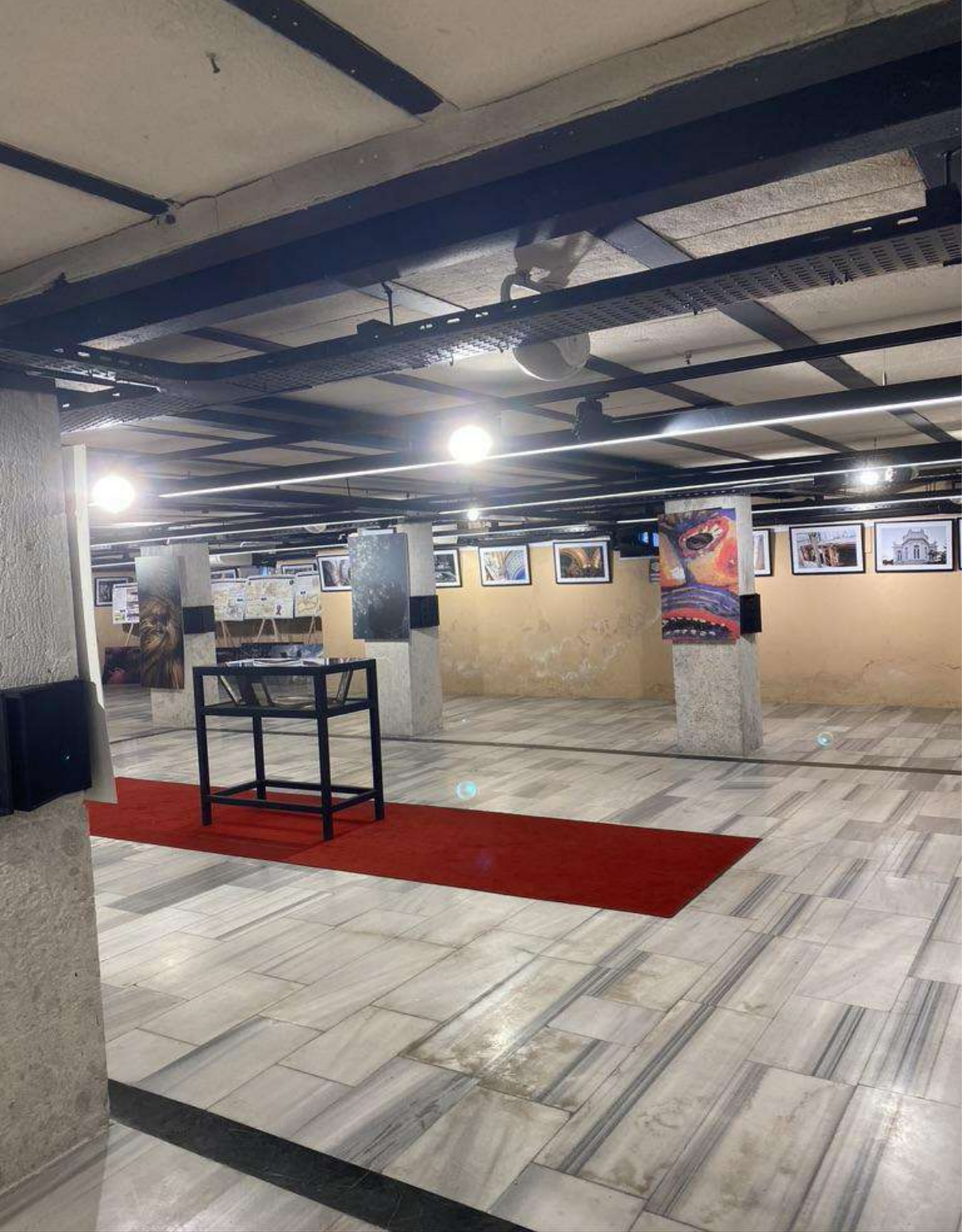
Şekil 17. Sveti Stefan Kilisesi iç mekan detayları

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

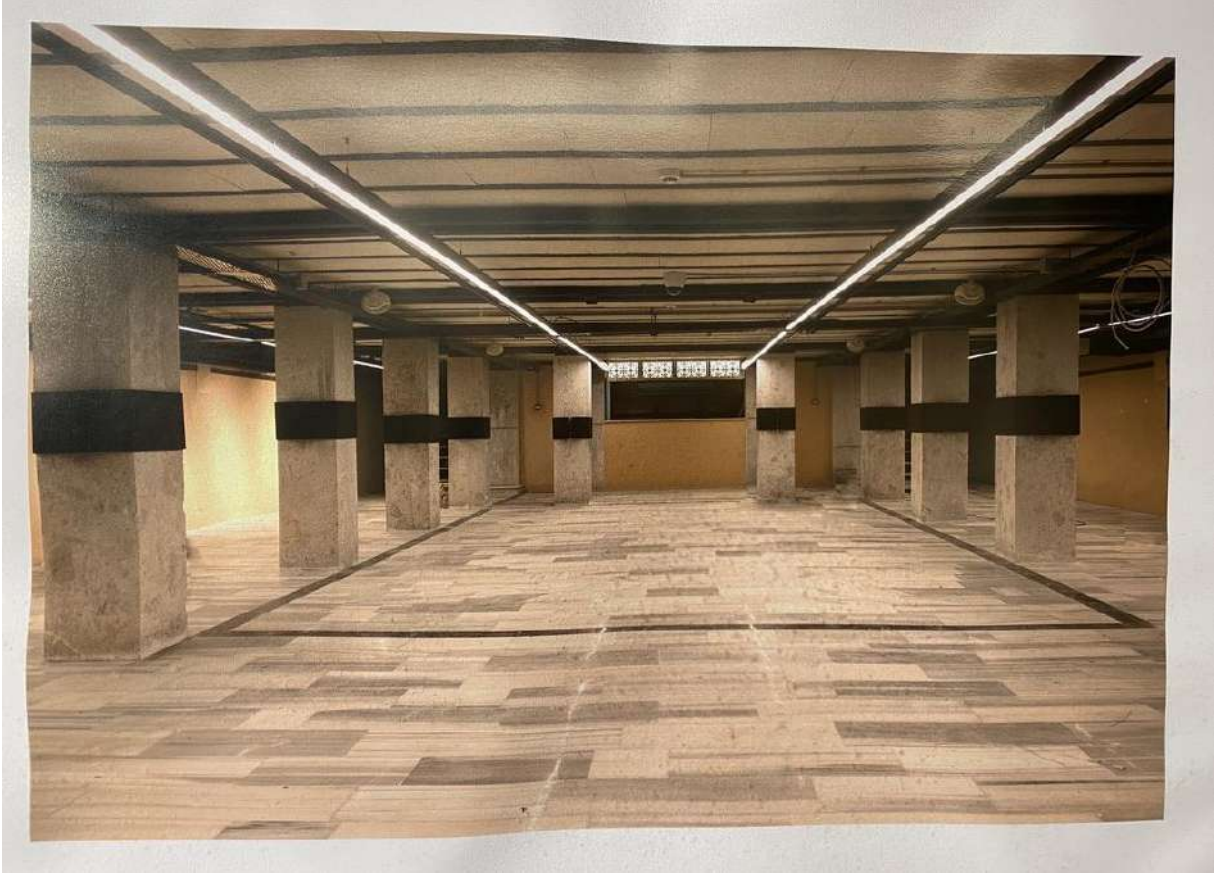
Şekil 18. Sveti Stefan Kilisesi 1.Kat

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 19. Sveti Stefan Kilisesi bodrum kat (sergi alanı olarak kullanılıyor)

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 20. Sveti Stefan Kilisesi restorasyon sonrası bodrum katın görüntüsü - Kaynak: Sveti Stefan Kilisesi fotoğraf arşivi

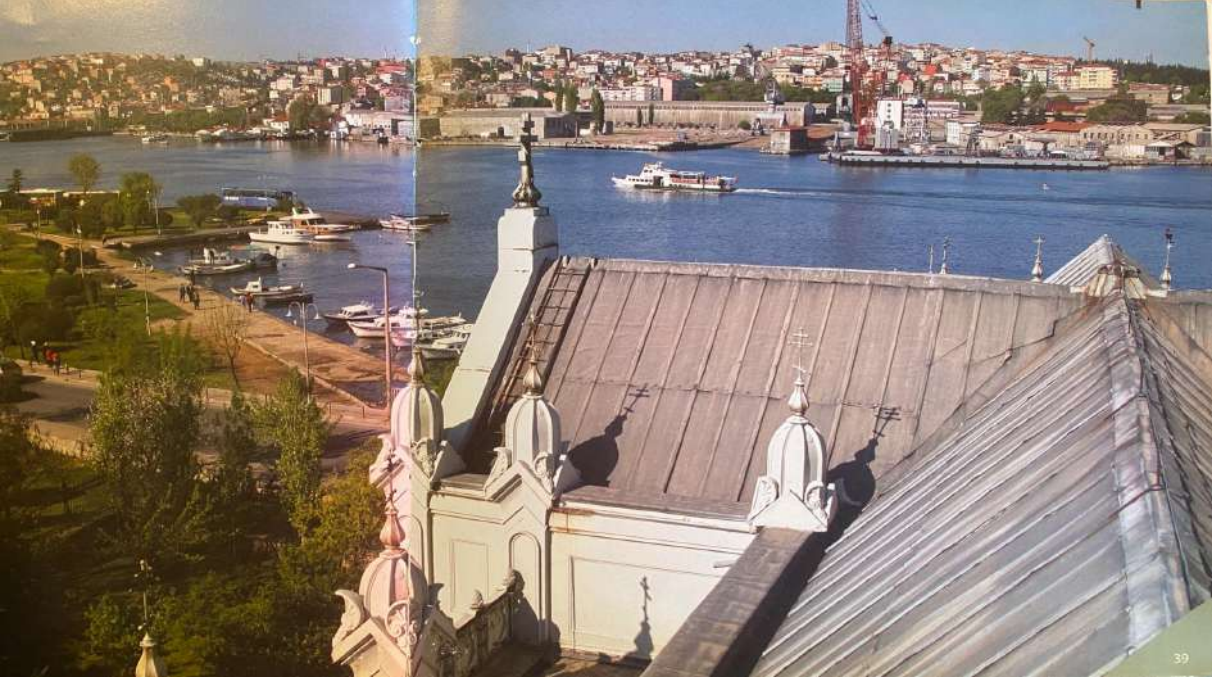
Şekil 21. Sveti Stefan Kilisesi restorasyon öncesi ve sonrası yapı detayları - Kaynak: Sveti Stefan Kilisesi fotoğraf arşivi

Şekil 22. Sveti Stefan Kilisesi restorasyon öncesi ve sonrası yapı detayları - Kaynak: Sveti Stefan Kilisesi fotoğraf arşivi

Şekil 23. Sveti Stefan Kilisesi restorasyon öncesi ve sonrası yapı detayları - Kaynak: Sveti Stefan Kilisesi fotoğraf arşivi

Şekil 24. Sveti Stefan Kilisesi'nin restorasyonu öncesinden bir görüntü - Kaynak: "İstanbul Bulgar Tarihi anıtları" Kitabı - İstanbul Bulgar Eksarhlık Vakfı Arşivi

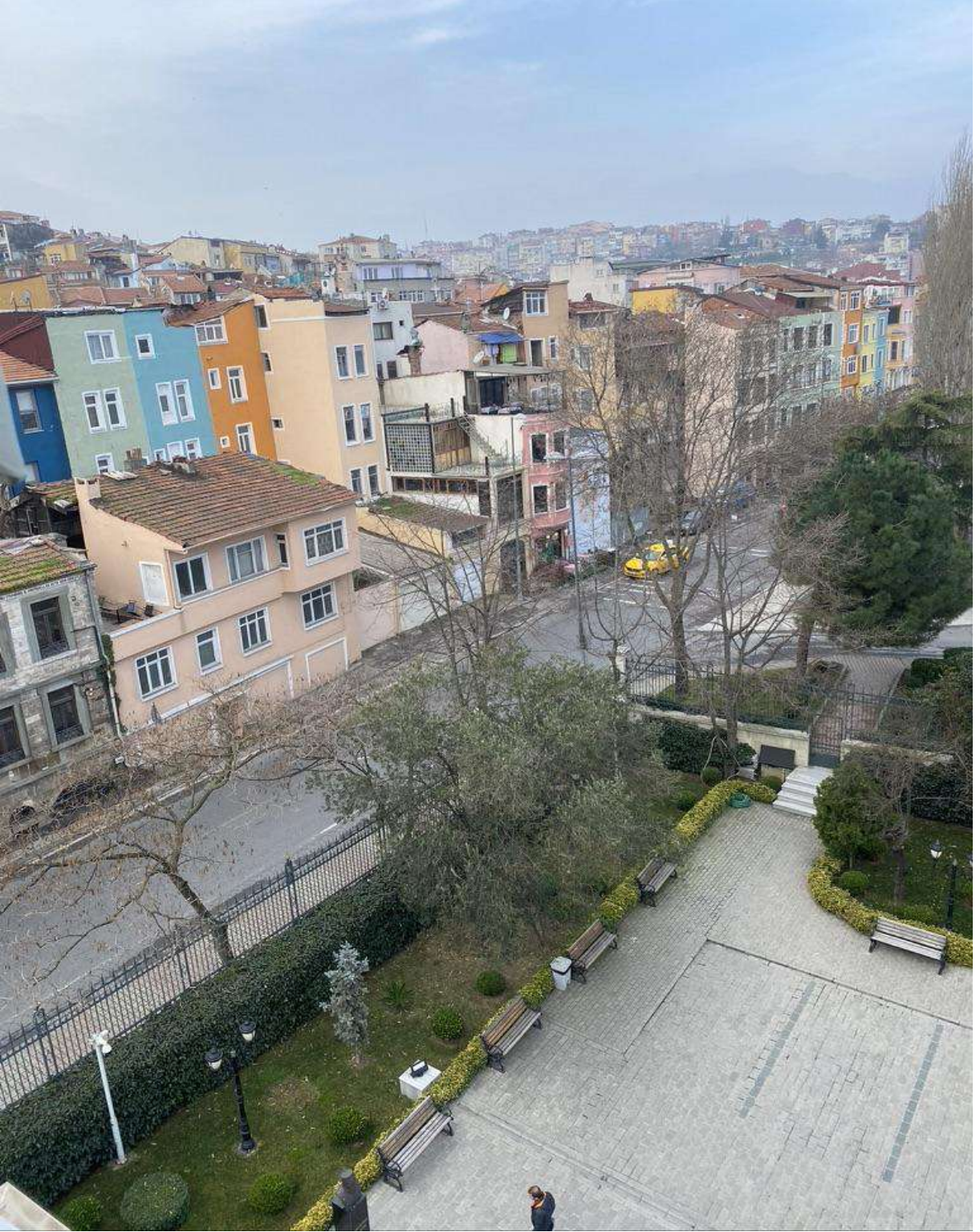
Şekil 25. Sveti Stefan Kilisesi'nin çatısından denize (kuzeydoğu yönüne) bakış

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 26. Sveti Stefan Kilisesi'nin çatısından doğu yönüne bakış

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 27. Sveti Stefan Kilisesi'nin çatısından güneybatı yönüne bakış ve Balat mahallesi

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 28. Metoh Binası giriş katı (sergi alanı olarak kullanılıyor)

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 29. Metoh Binası 'ndaki sergiden, yapının geçmiş yıllarına ait bir kolaj görüntüsü -

Kaynak: Sveti Stefan Kilisesi Arşivi

Şekil 30. Metoh Binası giriş katındaki Efrem Karanov'un anılarında geçen mermerle kaplı çeşme

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 31. Metoh Binası 1.Katındaki dersliklerden biri (günümüzde kullanılmıyor)

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 32. Metoh Binası 2.Katındaki papazlar için özel kullanım alanı

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 33a. Metoh Binasi 2.Katındaki balkondan Mürselpaşa Caddesine bakış

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 33b. Metoh Binası 2.Katındaki balkondan Mürselpaşa Caddesine bakış

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 34. Mürselpaşa Caddesi ve Metoh Binası arasındaki kot farkı

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 35. Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası - Şişli, İstanbul

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 36. Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası iç mekan detayları, giriş kat toplantı salonu

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 37. Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası iç mekan detayları, 1.Kat

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 38. Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Binası iç mekan detayları, 2.Kat ibadet alanı

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

Şekil 39. Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Vakfı Derneği Kilisesi (Sveti Stefan Kilisesi için tasarlanan ancak beğenilmediği için kullanılmayan ilk İkonostasis)

Kaynak: Begüm Kübra Nas Ahi, 2022

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Ahunbay, Z., (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Ahunbay, Z., Dinçer, İ., Şahin, Ç. (2016). *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray: Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul
- Altınöz, G., (2012). *Kültürel miras ve Koruma Anlayışının Tarihsel Gelişimi*, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük, Birinci Baskı, 299-303, Derleyen: Ersoy, M., Ninova Yayıncılık, İstanbul
- Burtenshaw, D.; Bateman, M.; Ashworth, G.J. (1981). *The City in West Europe J.*, Wiley Chichester, Eng. and New York.
- Delafons, J. (2005). *Politics and Preservation*. E & FN Spon, London.
- Kostandov, G.P. (2018). *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*. Kronik Yayınları. İstanbul
- Kuruyazıcı, H., Tapan, M. (2019). *İstanbul'da Fener Semtindeki Sveti Stefan Bulgar Kilisesi Bir Bina Monografisi*, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul
- Liaze, V. (2007). *İstanbul Bulgar Tarihi anıtları*, Vion Yayınevi. Plovdiv
- Macar, E. (2002). *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*. İletişim Yayınları. İstanbul
- Mevsim, H. (2011). *Bulgar Gözüyle İstanbul*. Türk Tarih Kurumu. Ankara

Tez ve Doktora Çalışmaları

- Akarca, H. (2019). *Tarihi Çevre Yenileme Uygulamalarında Katılımcı Yöntem Önerisi: Ayvansaray Örneği*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul

- Aksoy, E. (2019). *İstanbul Süleymaniye Dünya Miras Alanındaki Yenileme Uygulamalarının Mekansal Etkileri*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul
- Çiçekliyurt, G. (2020). *İstanbul'da bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulma aşaması ve Sveti Stefan Kilisesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Eren, İ. (2019). *Sveti Stefan Kilisesi'nin ayrı işlevler için akustik açıdan değerlendirilmesi ve iyileştirme önerisi getirilmesi*. Yıldız teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Neydim, S.K. (2019). *Tarihi Kentlerde Yeniden Kimlik Yaratma Süreci: Süleymaniye Dünya Miras Alanı Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Ürün, Ş. (2016). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık ve Değerlendirme Süreçleri*. Unesco Türkiye Milli Komisyonu. Ankara

Dergiler

- Ahunbay, Z., (2005). “Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Alanında Geçerli Uluslararası Belgelerin Türkiye'deki Uygulamalara Yansımaları”. P.İlgi Yüce Aşkun, vd. (Der.), Korumada 50 Yıl, MSGSÜ, 9-24.
- Akozan, F., (1977). “Türkiye 'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilâtı ve Kanunlar”, D.G.S.A. Yayını, Sayı: 47, İstanbul: 24-52.
- Benevolo, L. (1995). “Son Elli Yılda Avrupa Kentinin Yenilenişi. Avrupa Tarihinde Kentler”, N.Nirven (Çev.), Afa-Intermedia, İstanbul, 235-247.
- Dinçer, İ. ve Akın, O., (1994), “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131.
- Dinçer, İ. (2009). “İstanbul'un Tarihi Alanları: Bir Dünya Miras Varlığını Dünya Adına Koruma Problematigi”, Yeni Mimar 76, ss.12-13,

<http://www.yenimimar.com/index.php?action=displayArticle &ID=749> (erişim: 03.06.2011)

- Dinçer, İ.; Enlil, Z. (2012). “*Kültür Mirasının Değişen Kapsamı ve Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri - Faro Sözleşmesi'nin Algılanması: Türkiye İçin Bir Ön Araştırma*”, Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2011, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 47-56.
- Dinçer, İ. (2013). “*Thinking together urban conservation with urban modernization in the process of urban transformation: The possibilities of historic urban landscape concept.*” ICONARP International Journal of Architecture and Planning 1.1: 22- 40.
- Dinçer, İ., Enlil, Z., Evren, Y. (2009). “*İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi.*” Megaron 3.3.
- Gül, A., Dinç, G., Akın, T., Koçak, A.İ. (2020). “*Kentsel Açık ve Yeşil Alanların Mevcut Yasal Durumu ve Uygulamadaki Sorunlar*” İdeal Kent Dergisi: Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı, ss.1281-1312
- Kamacı, E., (2014). “*2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi*” Middle East Technical University – Journal of Faculty of Architecture 31:2 1-23
- Kaplan, O. (2017). “*5366 Sayılı Kanun Kapsamında Yenileme Alanlarında Gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Süreci Üzerine Bir Deneme.*” Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 7.2: 275-304.
- Karaduman, H., (2004). “*Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi*” Türk Tarih Kurumu Belgeleri C.25 S.29
- Kejanlı, D.T., Akın, C.T., Yılmaz, A. (2007). “*Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 1304-0278 Kış C.6 S.19 (179-196)
- Şen, B. (2014). “*İstanbul Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış'ya da Mekânsal Toplumsalla Birlikte Düşünmek.*” Toplum ve Demokrasi Dergisi 5.11-12.
- Şimşek, F., Dinç, D. (2009). “*XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar*” U.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi sayı:16

- Tuncer, O. C., (1985). “Rölöve ve Restorasyon”, D. Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yayınları, Diyarbakır.
- Uzun, N. (2006). “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, Planlama Dergisi Yayınları, 2006(2), 49-52
- Yalınçer, Ö. (2004). “Kentsel Yenileme: Macaristan’da Kentsel Koruma-Yenileme ve Kültürel Miras: BUDAPEŞTE ÖRNEĞİ.” Mimarlık Dergisi. sayı: 318

Elektronik Ortamlardan Alınan Kaynaklar

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Web Arşivi -
[https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&q=&fq\[\]=kunyeBolumSanalKN_str%3A%22SB034%22&sno=7_000624_000624](https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&q=&fq[]=kunyeBolumSanalKN_str%3A%22SB034%22&sno=7_000624_000624)
- Köksal, A. (2002). Kentsel Koruma Bağlamı- II. Kentsel Koruma, Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, 15 Nisan 1994 MSÜ-MF, İstanbul, 1995, ss.74-76. Arkitera Forum. <https://v3.arkitera.com/v1/diyalog/aykutkoksal/makale6.htm>
- URL-1: <http://whc.unesco.org/en/decisions/1217/> (erişim: 15.12.2012)
- URL-2: <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K- Kulturel-Mirasin-Toplum-icin-Değeri-Konulu-AK- Sozlesmesi, 2005.pdf> (erişim: 11.12.2011)

Kurumlar

- Bulgar Eksarhlığı Ortodoks Kilisesi Vakfı Fotoğraf Arşivi
- Sveti Stefan Bulgar Kilisesi Fotoğraf Arşivi
- İBB Arşivi